

Osnovna šola Rodica
Domžale, Kettejeva 13

OHRANJANJE SPOMINA NA FRANCA BUKOVCA

Raziskovalna naloga s področja etnologije

Avtorice: Ariana Andoljšek (5.), Lea Novak in Eva Pogačar (8. razred)

Mentorica: Vilma Vrtačnik Merčun, prof. geogr. in soc.

Domžale, april 2014

VSEBINA

	<i>Stran</i>
Povzetek, ključne besede, zahvala	3
1 Uvod: cilji raziskave, metode dela, hipoteze	4
2 Opredelitev pojmov	5
3 Zgodovinski spomeniki pri papirnici na Količevem	6
4 Kdo je bil Franc Bukovec?	9
5 Franc Bukovec v obdobju do leta 1935	10
6 Franc Bukovec in stavka papirničarjev leta 1935	11
7 Franc Bukovec v obdobju med 1935 in 1941	16
8 Franc Bukovec v vojnem letu 1941	19
9 Franc Bukovec v vojnem letu 1942	26
10 Smrt komandanta Dolomitskega odreda	29
11 Grobovi Franca Bukovca	31
12 Franc Bukovec – narodni heroj	33
13 Družina Franca Bukovca	35
14 Ohranjanje spomina na Franca Bukovca danes	36
15 Sklepne ugotovitve in preverjanje hipotez	40
16 Zaključek	43
17 Literatura in viri	43
18 Seznam fotografij	44

Slika na naslovni strani:

Pri doprsnem kipu Franca Bukovca Ježevnika na Količevem.

POVZETEK

Cilj naše raziskovalne naloge je bil ugotoviti, kdo je bil Franc Bukovec, ki ima doprnski kip pred papirnico na Količevem. Najprej smo pregledale literaturo, potem smo obiskale Bukovčev rojstni kraj ter izvedle telefonsko anketo in anketiranje učencev na šoli. Najdragocenejše podatke o njem smo dobile v intervjuju z njegovim sinom Marjanom Bukovcem. Ugotovile smo, da so v literaturi in pisnih virih nekateri faktografski podatki netočni, povsod pa gre za podobno življenjsko zgodbo Franca Bukovca. Rodil se je 14. 3. 1910 v kmečki družini v Verjah pri Medvodah. Po odsluženju vojaščini se je po letu 1933 zaposlil v Bonačevi tovarni na Količevem. V času od 17. avgusta do 14. oktobra 1935 je v tej tovarni vodil uspešno stavko papirničarjev, najdaljšo v tistem letu. Dosegli so zvišanje plač in dovoljenje za delovanje sindikalne organizacije Jugoslovanske strokovne zveze (JSZ). Bukovec je nato opravljal pomembne funkcije v odboru tovarniške sindikalne skupine in v vodstvu JSZ. V začetku druge svetovne vojne, ok. 22. junija 1941, so ga Nemci prišli aretirati, a mu je uspelo zbežati. Od tedaj dalje je živel v ilegali. Z dr. Marijanom Dermastio je sodeloval v zadnjih pripravah na vstajo na radomeljskem območju. Po vstaji, 27. julija 1941, je postal politični komisar Radomeljske čete. V njenem boju z dvema policijskima četama, 13. septembra 1941, pri Žičah, je bil hudo ranjen. Kot prvi ilegalni partizan se je zdravil v sanatoriju Emona v Ljubljani. Po zdravljenju je bil operativni oficir v štabu III. grupe odredov, od 26. 6. 1942 dalje pa komandant Dolomitskega odreda. Sestavljala sta ga dva bataljona, ki sta štela okoli 400 partizanov. V nesrečnem naključju 26. septembra 1942 v Vnanjih Goricah, ko sta mu eksplodirali dve bombi, je bil smrtno ranjen. 15. julija 1952 je bil razglašen za narodnega heroja. Nanj spominjajo poimenovanja ulic na Viru, v Radomljah in v Vnanjih Goricah. Redki starejši prebivalci Bukovčeve ulice na Viru se ga še spominjajo, mladi pa o njem ne vedo ničesar. Spomin nanj ohranjajo v papirnici na Količevem in učenci osnovne šole v njegovem rojstnem kraju Verje. Najgloblji spomin nanj pa ohranjajo njegovi sorodniki, predvsem njegov sin Marjan Bukovec.

KLJUČNE BESEDE

Franc Bukovec, Verje pri Medvodah, stavka papirničarjev leta 1935, Količevo, Radomeljska četa, Kamniški bataljon, Dolomitski odred, Sanatorij Emona, narodni heroj, Bukovčeva ulica, Bukovčeva cesta.

ZAHVALA

Zahvaljujemo se inženirju Marjanu Bukovcu za vse podatke o njegovem očetu in prof. dr. Miroslavu Stiplovšku za pomoč pri iskanju literature. Hvala tudi Karlinci Dolar, vodji splošne in kadrovske službe v papirnici Karton Količevo, Štefanu Čebašku iz Verja pri Medvodah in vsem anketirancem za odgovore na naša vprašanja. Profesorici Andreji Grabar se zahvaljujemo za lektorski pregled raziskovalne naloge.

1 UVOD

O Francu Bukovcu pred raziskovanjem nismo vedele ničesar, čeprav smo poznale Bukovčevo cesto na Viru. Prvič smo se srečale z njim, ko smo si na Viru ogledale vse zgodovinske spomenike. Ugotovile smo, da se pri papirnici na Količevem nahajajo kar trije zgodovinski spomeniki, ki so vsi povezani z njegovim imenom:

- **Spomenik Francu Bukovcu**, narodnemu heroju in organizatorju sindikata in velike stavke papirniške stavke delavstva na Količevem leta 1935.
- **Spomenik stavki in ustanovitvi tovarniške celice** – sestoji iz ostankov tehnične opreme iz nekdanje Bonačeve tovarne papirja in je bil postavljen zaradi ustanovitve tovarniške (komunistične) celice leta 1937 in velike stavke papirničarjev leta 1935.
- **Spomenik padlim borcem in žrtvam** na Papirniški cesti – je postavljen 34 padlim papirničarjem, borcem in žrtvam fašizma v letih 1941–1945. Med temi imeni zasledimo tudi ime Franca Bukovca.

1.1 OPREDELITEV PROBLEMA – RAZISKOVALNO VPRAŠANJE

Za cilj raziskovanja smo si zastavile naslednja vprašanja:

1. Kdo je bil Franc Bukovec in zakaj so mu postavili spomenik.
2. Kdo danes še pozna to osebnost, spomenik in dogodke:
 - v papirnici na Količevem,
 - na Viru, kjer je po njem poimenovana ulica,
 - v njegovem rojstnem kraju Verje.

1.2 HIPOTEZE

Pred raziskovanjem smo predvidevale naslednje:

- Franc Bukovec je bil vodja velike papirniške stavke leta 1935. Aktiven je bil tudi kasneje, med drugo svetovno vojno, saj je bil razglašen za narodnega heroja.
- Predvidevamo, da delavci v papirnici spomenik poznajo, saj vsak dan hodijo mimo njega. Kar je zapisano na spomeniku, so informacije, ki jih vedo vsi.
- Predvidevamo, da prebivalci Bukovčeve ulice na Viru večinoma ne poznajo Franca Bukovca. O njem se v šoli ne učimo, poleg tega pa so ti dogodki že oddaljeni.
- Predvidevamo, da se ga prebivalci Verje pri Medvodah, ki živijo v bližini njegove rojstne hiše, spominjajo, ostali pa ne. Spominjajo se ga tudi vsi njegovi sorodniki.

1.3 METODE DELA

Naš prvotni delovni načrt se je kasneje korenito spremenil. Tematiko ohranjanja spominov na zgodovinske dogodke smo ožale in ožale. Na koncu smo se osredotočile samo na spomenik Francu Bukovcu in ostalim spomenikom, ki so povezani s papirniško stavko leta 1935. Prešle smo naslednje faze dela:

1. Pregled literature o zgodovinskih spomenikih na območju Vira.
2. Ogled spomenikov, opis stanja in fotografiranje.
3. Opis spomenikov Francu Bukovcu, papirniški stavki in padlim papirničarjem ter iskanje pisnih virov o papirniški stavki na Količevem.
4. Iskanje pisnih virov in literature o Francu Bukovcu.

5. Prošnja, naslovljena na Papirnico Karton Količevo, za izjavo o ohranjanju spomina na Franca Bukovca (dopis ravnateljice).
6. Obisk Bukovčevega rojstnega kraja Verje pri Medvodah, iskanje njegove rojstne hiše in poizvedovanje o tem, kdo ga v njegovem rojstnem kraju še pozna in se ga spominja.
7. Anketiranje učencev naše šole in telefonsko anketiranje prebivalcev Bukovčeve ulice na Viru o poznavanju Franca Bukovca in njegovega spomenika.
8. Poizvedovanje pri Kulturnem društvu Franca Bukovca Vir.
9. Intervju z ing. Marjanom Bukovcem, sinom Franca Bukovca.
10. Pisanje ugotovitev.

2 OPREDELITEV POJMOV

Ker so zgodovinski spomeniki del slovenske kulturne dediščine, smo v Slovenskem etnološkem leksikonu poiskale razlago za pojma: kulturna dediščina in spomenik.

»Kulturna dediščina

- a) so kulturne sestavine, ki izvirajo iz širokega, etnološkega pojmovanja kulture; so *dosežki preteklih dob s področja materialne, družbene in duhovne kulture*, ki so temelj za ohranjanje kulturne identitete Slovencev.
- b) V konservatorskem in muzeološkem pogledu so to območja in kompleksi, grajeni in drugače oblikovani *objekti, predmeti ali skupine predmetov oz. ohranjena materializirana dela, ki so sad človekove ustvarjalnosti*.

/.../ Temeljna funkcija kulturne dediščine je v njenem neposrednem vključevanju v sodobno življenje, predvsem v vzgojo, gospodarstvo in turizem, posredovanje znanja iz preteklih obdobj, krepitev narodne samobitnosti in kulturne identitete.«¹

»Spomenik:

1. *Je kiparsko ali arhitekturno delo v spomin na določeno osebo ali dogodek;*
2. V širšem pomenu gmotno, družbeno ali duhovno pričevanje iz različnih obdobj.

/.../ Iz skrbi za spomenik se je razvilo strokovno prizadevanje – varstvo spomenikov ali *spomeniško varstvo*.«²

Glede na zgornjo opredelitev pojmov ugotavljamo, da v naši raziskovalni nalogi obravnavamo spomenik kot kiparsko ali arhitekturno delo v spomin na določeno osebo ali dogodek.

Poimenovanja partizanskih enot med drugo svetovno vojno:

Ker je bil Franc Bukovec komandant Dolomitskega odreda, nas je zanimalo, kakšen sestav so bili odredi. V Enciklopediji Slovenije smo dobile naslednje pojasnilo: »Partizanska vojska se je delila na **vode, čete, bataljone in brigade**, ki so jih vodili poveljniki, ob njih enakopravno politični komisarji /.../ Ko so ti oddelki dobili enotno organizacijo in bili razdeljeni na **bataljone**, ti pa na čete, so se spomladi 1942 tudi v Sloveniji partizanske enote preuredile v

¹ Slovenski etnološki leksikon, 2004, str. 266–267.

² Slovenski etnološki leksikon, 2004, str. 572.

partizanske odrede in grupe odredov.«³ »Partizanski odredi so vojaške ozemeljske enote, ki so se na Slovenskem izoblikovale **z združevanjem partizanskih čet in bataljonov**. Nastali so v pomladanski partizanski vstaji 1942 v skladu s klepi VŠ NOPOJ. Hkrati so se oblikovala višja teritorialna poveljstva – **grupe odredov**. Odrede so bili poimenovali po pokrajini ali območju, kjer so nastali. Iz odredov so nastale brigade.«⁴

3 ZGODOVINSKI SPOMENIKI PRI PAPIRNICI NA KOLIČEVEM

Po natančnem ogledu spomenikov in elaborata o zgodovinskih spomenikih na območju Občine Domžale, ki ga je izdelala Renata Pamič z Zavoda za varstvo kulturne dediščine Slovenije, Organizacijska enota Kranj (2007), predstavljamo vse tri spomenike pri papirnici na Količevem.

Slika 1: Pred vhodom v papirnico na Količevem se nahajajo trije zgodovinski spomeniki.

Spomenik Francu Bukovcu na Papirniški cesti 2

ZGODOVINSKI ORIS SPOMENIKA

»Doprski bronasti kip narodnega heroja Franca Bukovca (1910–1941), organizatorja sindikata in velike stavke papirniškega delavstva na Količevem 1935. Avtor spomenika je Š. Petrič – Košir, 1984. Odkrit je bil 25. maja 1985. Na spomeniku je poleg kipa tudi napis: **„NARODNI HEROJ FRANC BUKOVEC JEŽEVNIK, 14. 3. 1910–26. 9. 1942, ORGANIZATOR SINDIKATA IN VELIKE STAVKE PAPIRNIŠKEGA DELAVSTVA NA KOLIČEVEM 1935. POLITIČNI KOMISAR RADOMELJSKE ČETE 1941 IN KOMANDAT DOLOMITSKEGA ODREDA 1942.“** V spodnjem desnem kotu je datum, ko so spomenik Francu Bukovcu odkrili: 25. 5. 1985«⁵.

OPIS LEGE

³ Enciklopedija Slovenije, 8. knjiga, Ljubljana, Mladinska knjiga 1994, str. 253–254.

⁴ Enciklopedija Slovenije, 8. knjiga, Ljubljana, Mladinska knjiga 1994, str. 257.

⁵ Renata Pamič: Elaborat osnovnega vzdrževanja zgodovinskih spomenikov na območju Občine Domžale, Občina Domžale, 2007, str. 164, pod zaporedno št. 66.

Nahaja se v trikotnem parku, za ograjo, ki omejuje tovarniško območje, desno od vhoda v papirnico.

OPIS SPOMENIKA

Doprski bronasti kip Franca Bukovca je pritrjen na granitni podstavek. Napis je iz kovinskih črk. Pri spomeniku je tlak iz pranih plošč, okoli tega pa trava, sredi katere raste jesen.

REDNO VZDRŽEVANJE IN UREJENOST SPOMENIKA

Na terenu smo opazile, da je kip dobro ohranjen, čeprav je nekoliko zaprašen. Okolica kipa za ograjo pa je bila neurejena, saj je za njo ležalo veliko smeti (slika spodaj).

Slika 2: Izgled spomenika Franca Bukovca ob našem obisku 27. 11. 2013.

Renata Pamič v Elaboratu priporoča redno vzdrževanje. »Občasna obnovitvena strokovna kamnoseška in restavratorska dela (brušenje, kitanje, utrjevanje, injiciranje, montaža kovinskih črk, zaščitni premaz) lahko opravi le izkušen strokovnjak na podlagi predhodno pridobljenih pogojev in soglasja pristojne spomeniške službe. Redno vzdrževanje spomenika: enkrat letno čiščenje prahu s suho krpo ali mehko ščetko. Uporaba grobih ščetk in kislin ni dovoljena. Granitni del spomenika se lahko po potrebi enkrat letno opere z vodo. Med redno vzdrževanje sodi: redna sezonska košnja trave, jesensko in pomladno grabljenje listja in trave (min. štirikrat letno), pletje mahu in plevela s tlaka, po potrebi poravnava in zamenjava plošč na pripravljeno peščeno utrjeno podlago.«⁶

Spomenik stavki in ustanovitvi tovarniške celice, Papirniška cesta

ZGODOVINSKI OPIS SPOMENIKA

»Spomenik iz ostankov tehnične opreme (preše) iz nekdanje Bonačeve tovarne papirja je imel do nedavno bronasto ploščo z napisom o ustanovitvi tovarniške celice 1937 in o veliki stavki papirničarjev 1935. Odkrit je bil 15. 4. 1977. Na terenu je sedaj ostala le preša.«⁷

⁶ Renata Pamič: Elaborat osnovnega vzdrževanja zgodovinskih spomenikov na območju Občine Domžale, Občina Domžale, 2007, str. 154, pod zaporedno št. 66.

⁷ Renata Pamič: Elaborat osnovnega vzdrževanja zgodovinskih spomenikov na območju Občine Domžale, Občina Domžale, 2007, str. 169, pod zaporedno št. 68.

OPIS LEGE

Spomenik se nahaja na južni strani Papirniške ceste na Viru pri Domžalah. Zgodovinski spomenik je postavljen sredi lepo urejenega parka pred poslovno stavbo. Nasproti njega, čez cesto, pa je papirnica na Količevem.

OHRANJENOST IN UREJENOST SPOMENIKA

Spomenik je očiščen in lepo ohranjen. Manjka pa tabla z ustreznim napisom, ki bi jasno povedala, čemu je zgodovinski spomenik postavljen.

Sliki 3 in 4: Zgodovinski spomenik s kolodrobom, postavljen v spomin na veliko stavko papirničarjev leta 1935. Kolodrob je mlin za mletje starega papirja.

Spomenik padlim borcem in žrtvam na Papirniški cesti

ZGODOVINSKI OPIS SPOMENIKA

»Spomenik 34 padlim papirničarjem in žrtvam fašizma v letih 1941–1945. Spomenik je bil odkrit 29. novembra 1945. Postavila ga je delovna skupnost Papirnica Količevo. Na spomeniku je vklesano ime narodnega heroja Franca Bukovca – Ježevnika (roj. 14. 3. 1910 Verje pri Ljubljani, umrl leta 1942 v Vnanjih Goricah ob nesrečni eksploziji dveh min, ki jih je nosil v nahrbtniku), organizatorja sindikata in velike stavke papirniškega delavstva na Količevem 1935. Na spomeniku je napis: "V OSVOBODILNI BORBI L. 1941–1945 ZA SVOBODO NAŠEGA NARODA PADLI TOVARIŠI PAPIRNIČARJI. BERGANT JOŽE, BEVK ALOJZ, BRANCELJ FRANC, **BUKOVEC FRANC**, ČEŠKO FRANC, GABERŠEK EMIL, GERBIČ JOŽE, HAUPTMAN ANTON, HORVAT FRANC, ILJA ALOJZ, KLOPČIČ FRANC, KLOPČIČ VINKO, KOŽAR JANEZ, LAPAJNE JOŽE, LAVRIČ JERNEJ, LENČEK ANDREJ, MARINČEK ANTON, MEŽNAR IVAN, OCEPEK CIRIL, PER JOŽE, PETERNEL JOŽE, PIRNAT MIHAEL, PREMK FRANC, RAVNIKAR CIRIL, REMS FRANC, SAMEJA ANTON, SELJAK VOJKO, ŠERKO FRANC, SKOK STANE, SOPOTNIK FRANC, STRGAR LEOPOLD, VRENJAK MIHAEL, ZULE PETER, ŽAVST MATEVŽ. SLAVA DRAGIM TOVARIŠEM." Na konzoli je napis: SVETO NAJ NAM BO ONO, ZA KAR SO PADLE ŽRTVE.«⁸

⁸ Renata Pamič: Elaborat osnovnega vzdrževanja zgodovinskih spomenikov na območju Občine Domžale, Občina Domžale, 2007, str. 161, pod zaporedno št. 65.

OPIS LEGE

Nahaja se v trikotnem parku pred glavnim vhodom v papirnico na Količevem. Na vseh straneh je obdan z asfaltiranimi površinami. Na njegovi hrbtni strani je Papirniška cesta, na levi in desni pa dovoz v papirnico.

Sliki 5 in 6: Spomenik padlim papirničarjem in žrtvam fašizma v drugi svetovni vojni. Med imeni je na četrtem mestu zapisan Franc Bukovec.

OPIS SPOMENIKA

Velik betonski zid ima dva dela. Na večjem delu je nameščena spominska plošča z vklesanimi imeni in napisom. Na manjšem delu pa je nameščena polkrožna konzola, na kateri je vaza iz marmorja. Sredinski vrhnji del spomenika ima simbol Triglava s petokrako zvezdo. Območje spomenika je omejeno s cestnimi robniki. Za spomenikom je svetilka in drog za zastavo. Okoli spomenika so zasajene ciprese.

OHRANJENOST IN UREJENOST SPOMENIKA

Spomenik je očiščen, okolica pa lepo urejena. V marmornati vazi je bilo ob našem obisku 27. 11. 2013 sveže cvetje. Črke na spominski plošči so že nekoliko obledele, zato bi jih bilo dobro (z barvo) obnoviti.

4 KDO JE BIL FRANC BUKOVEC?

Prvo informacijo o Francu Bukovcu smo dobile v knjigi *Osebnosti, Veliki slovenski biografski leksikon*. V leksikonu je o njem naslednji zapis: »**Bukovec, Franc, (Verje, 14. 3. 1910–26. 9. 1942, Vnanje Gorice)**, sindikalni delavec. V tovarni papirja na Količevem je 1935 ustanovil krščanskosocialistično sindikalno organizacijo, pred 2. svetovno vojno je vodil številne akcije koliških papirničarjev in delavstva kamniškega okrožja. Pri vstaji julija 1941 je postal politični komisar Radomeljske partizanske čete; septembra 1941 je bil hudo ranjen in po zdravljenju v Ljubljani 1942 operativni oficir v štabu 3. grupe odredov ter komandant Dolomitskega odreda. Narodni heroj.«⁹

⁹ Osebnosti, Veliki slovenski biografski leksikon (urednika zvezka Tončka Stanonik, Lan Brenk), Ljubljana, Mladinska knjiga, 2008, str. 119–120.

Sliki 7 in 8: Doprski kip Francu Bukovcu je postavljen v bližini glavnega vhoda v papirnico. Dostopen je le tako, da stopimo mimo vratarja na tovarniško območje.

Sliki 9 in 10: Partizansko ime Franca Bukovca je bilo Jože Ježevnik.

5 FRANC BUKOVEC V OBDOBJU DO LETA 1935

Na podlagi različnih ustnih in pisnih virov lahko ugotovimo približno življenjsko pot Franca Bukovca do leta 1935.

»Franc Bukovec se je rodil **14. marca 1910** v kmečki družini v **Verjah pri Medvodah**. Po končani osnovni šoli se je izučil za kovinostrugarja. Ko se je vrnil iz vojske, mu je leta 1933 pomagal najti zaposlitev v Bonačevi tovarni na Količevem Franc Leskošek, tedanji vodilni funkcionar slovenskih razrednih sindikatov ...«¹⁰

¹⁰ Miroslav Stiplovšek: Narodni heroj Franc Bukovec Ježevnik, Papirničar, Glasilo delovne organizacije Papirnica Količevo, SOZD Slovenija papir, posebna številka glasila ob 65-letnici delovne organizacije, 35-letnici samoupravljanja in 50-letnici stavke koliških papirničarjev, Količevo, 25. 5. 1985, str. 2–3.

Slika 11: Franc Bukovec v času služenja vojaškega roka v starojugoslovanski vojski, ki ga je služil nekje na Hrvaškem.

Vprašanje njegovemu sinu Marjanu Bukovcu: Kdaj je začel delati v papirnici na Količevem?

Te podatke boste našli v gradivu. En vir pravi, da je bil pred tem na Jesenicah, drugi pa, da je delal v nekih zavodih v Ljubljani, skupaj z Lukom Leskoškom, ki ga je tudi usmeril.

Slovenski poročevalec pa je ob razglasitvi za narodnega heroja zapisal: »Izučil se je za kovinostrugarja. Še kot vajenec se je spoznal s **Francetom Leskoškom**, ki ga je seznanil s Partijo in potem spremljal njegov razvoj v raznih podjetjih, kjer je bil Bukovec zaposlen. Nazadnje je delal v Papirnici Količevo, kjer je nato ostal do vojne.«¹¹

Glede na to, da je bil **Franc Leskošek Luka** (1897–1983) po poklicu tudi kovinostrugar in da se je **leta 1933** zaposlil v ljubljanskem Saturnusu,¹² sklepamo, da sta se s Francem Bukovcem srečala in spoznala prav tam. Franc Leskošek je bil takrat že komunist in kot sindikalni zaupnik tudi vnet borec za sindikalne pravice delavcev.

6 FRANC BUKOVEC IN STAVKA PAPIRNIČARJEV LETA 1935

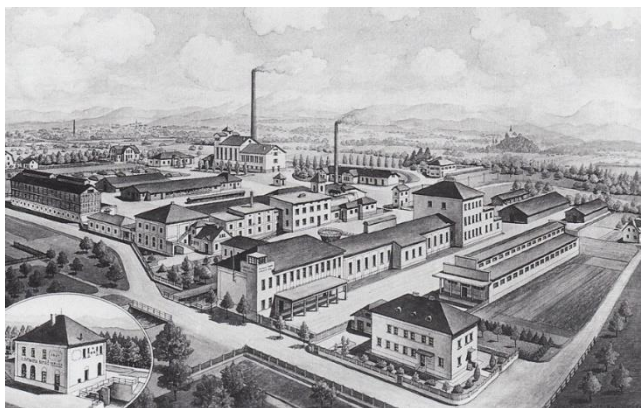
Na kamniško-domžalskem območju so bile delavske stavke že pred letom 1935. Delavci so stavkali zaradi zelo nizkih plač in težkih delovnih razmer. Novembra 1920 so komunisti v Dobu ustanovili svojo enoto Komunistične partije Jugoslavije (KPJ). Ta je bila sredi leta 1921 prepovedana zaradi Zakona o zaščiti države. Odtlej so komunisti delovali ilegalno, čeprav so bili še naprej prisotni na raznih shodih, ob volitvah itd.

Leta 1927 se je poskušalo tovarniško delavstvo na domžalskem območju ponovno sindikalno organizirati. Slamnikarji v Domžalah, papirničarji v Bonačevi tovarni na Količevem in tekstilci v Induplati v Jaršah so osnovali svoje sindikalne skupine Jugoslovanske strokovne zveze (krščansko-socialistične JSZ). V Bonačevi tovarni in v

¹¹ Novi narodni heroji, Bukovec Franc – Ježovnik Jože, Slovenski poročevalec, leto XIII, štev. 176 (brez datuma, verjetno leto 1952, arhiv Marjana Bukovca).

¹² Franc Leskošek Luka, <http://nakamniskem.si/castni/leskosek/index.php> (20. 2. 2014).

Induplati sta vodstvu podjetij na ustanavljanje teh sindikalnih organizacij reagirali **z odpusti sindikalnih organizatorjev**. V Bonačevi papirnici so bile poleg **predsednika Majheniča** odpuščene še tri najzavednejše delavke. Vodstvo je sicer trdilo, da so bili odpuščeni zaradi pomanjkanja dela, čeprav so bili delavci prepričani, da je bil razlog v poskusu ustanovitve sindikalne organizacije. Bojazen pred odpusti delavskih voditeljev je bila v vseh tovarnah do sredine leta 1935 tolikšna, da se nihče ni upal odkrito organizirati sindikata.¹³

Slika 12: Papirnica Količevo leta 1935 po risbi profesorja Jožeta Karlovška. Na risbi so vidna vsa tovarniška poslopja z menzo na desni strani spredaj.¹⁴

Franč Leskošek je svojega prijatelja Franca Bukovca zadolžil, naj v papirnici na Količevem osnuje skupino krščansko-socialistične strokovne (sindikalne) organizacije **Jugoslovanske strokovne zveze (JSZ)**. »To nalogo je skupaj z zaupniki JSZ sredi avgusta 1935 tudi uspešno izpolnil. Podjetnik je takoj sklenil z odpustom organizatorja Bukovca sindikalno organizacijo razbiti. Toda vse delavstvo je enotno stopilo v stavko v obrambo svojega priljubljenega voditelja in za izboljšanje svojega položaja.«¹⁵

»S stavko koliških papirničarjev se začena novo obdobje v razvoju delavskega gibanja na domžalskem območju, ki je v času šestojanuarske diktature in velike gospodarske krize skoraj povsem zamrlo. /.../ Julija 1935, ko so potekale zadnje **priprave** za ustanovitev strokovne organizacije JSZ v tej tovarni, je bil v Radomljah sestanek med predstavnikom pokrajinskega komiteja KPJ za Slovenijo Ivanom Mačkom, Marijanom Dermastio iz Radomelj ter Francem Bukovcem, organizatorjem delavstva na Količevem, na katerem so se tudi dogovorili za stavko, če bo Bonač poskušal podobno kot leta 1927 z odpusti delavskih zaupnikov razbiti strokovno organizacijo – sindikat Jugoslovensko strokovno zvezo (JSZ).«¹⁶

V jubilejni številki Papirničarja 25. 5. 1985 je bil objavljen odlomek iz spominov Franca Hribarja. »Pri vhodu, ob uri, je opazil sveženj zložene obleke, kar je pomenilo, da nekoga ne bo. Zvedel je, da je obleka Bukovčeva ter da je le-ta odpuščen. Odšel je v obrat, prevzel delo, nato pa ga je pot vodila v pisarno, kjer je energično zahteval preklic Bukovčeve odpovedi in zagrozil s stavko. Bonač ga je napotil k Wultschu, katerega nato neki drugi delavec seznanil z zahtevo odbora, sam (Hribar) pa postavi še ultimatum – 5 minut za preklic odpovedi Bukovcu ali

¹³ Povzeto po: Tri obletnice Papirnice Količevo, 1920, 1935, 1950, Papirnica Količevo, odgovorni urednik Miro Varšek, uredila dr. Miro Stiplovšek in Ljubo Milič, Količevo, Papirnica Količevo, Kronika, časopis za slovensko krajevno zgodovino, 1975 (hrani Knjižnica Domžale).

¹⁴ Stane Stražar: Oj, ta slammik, Občina Domžale na starih razglednicah, Domžale, Glasilo Občine Domžale, Slammik, 1994, prispevek 48.

¹⁵ Miroslav Stiplovšek: Narodni heroj Franc Bukovec Ježevnik, Papirničar, posebna številka, 25. 5. 1985.

¹⁶ Miroslav Stiplovšek: Razmah delavskega gibanja na domžalskem območju v drugi polovici tridesetih let in krepitev vloge partije v njem, Zbornik Občine Domžale, 1979, str. 132–133.

štrajk. V tovarni so nato obstali stroji, delavci so odšli iz proizvodnih obratov, poskrbljeno je bilo že za stražo, pričel se je množičen sestanek.«¹⁷

Slika 13: Stavkajoči papirničarji pred tovarno (Papirničar, jubilejna številka, 25. 5. 1985).

STAVKA PAPIRNIČARJEV NA KOLIČEVEM LETA 1935

- »Ko je začela delovati skupina JZS na Količevem, je podjetnik Bonač **17. avgusta 1935** odpustil njenega predsednika Franca Bukovca. Zaradi tega je vseh 230 delavcev in delavk začelo stavkati.
- Organizirali so **moralno in materialno podporo stavkajočim**. Živila in denar za stavkajoče so zbirali pri kmetih, trgovcih, obrtnikih in gostilničarjih na dobrskem območju, v Črnem grabnu, v Moravški dolini, v Domžalah in drugod. Pomoč je prihajala tudi preko Jugoslovanske strokovne zveze, predvsem od vevških papirničarjev, pa tudi preko Zveze delavskih žena in deklet. Vse to je pripomoglo, da so stavkajoči delavci zdržali tako dolgo.
- Če stavkajoči delavci ne bi imeli dobro organizirane materialne podpore, ne bi zdržali **59 dni stavke**, kolikor časa je trajala.«¹⁸

Slika 14: Stavkajoče so obiskali delavci Roga (Papirničar, jubilejna številka, 25. 5. 1985).

- »**Podjetnik Bonač** je z različnimi sredstvi poskušal stavko zlomiti: kolektivno je hotel odpustiti vse delavstvo, organiziral je stavkolomstvo, zavlačeval je s pogajanjem, samo da bi s tem okrepil gmotno stisko stavkajočih.
- Stavkajoči so se zgledovali po navodilih o vodenju stavk, ki jih je dala IV. državna konferenca KPJ decembra 1934 v Ljubljani. Posebej je poudarjala **enotnost delavstva**. Ob začetku stavke naj organizirajo stavkovne straže, preprečujejo naj

¹⁷ Začelo se je, iz spominov Franca Hribarja, Papirničar, 25. 5. 1985, str. 10.

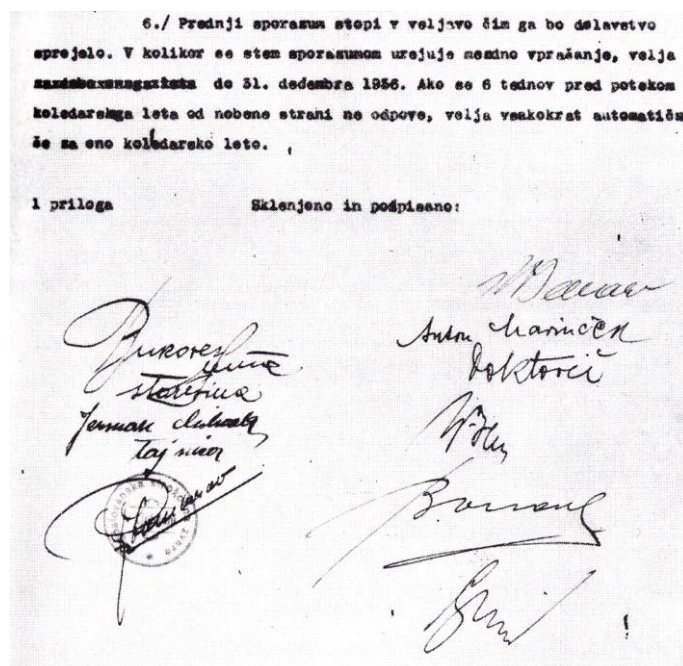
¹⁸ Tri obletnice Papirnice Količevo, 1920, 1935, 1950, Papirnica Količevo, 1975, str. 26–27.

stavkolomstvo in paniko ter skrbijo za obveščanje javnosti in delavstva. Za stavkajoče naj organizirajo gmotno pomoč med delavci drugih podjetij in med kmeti.«¹⁹

13. oktobra 1935 so vsi udeleženci pogajanj podpisali sporazum o koncu stavke. Z njim je delavstvo doseglo:

1. da **podjetje** zaradi stavke ne bo nikogar preganjalo ali odpustilo. Ker takoj ni mogoče zaposliti vsega delavstva, bo najprej zaposlilo socialno šibkejše, potem pa vse ostale.
2. da **podjetje prizna sindikalno organizacijo** in njihovih šest obratnih zaupnikov ter njihovih namestnikov,
3. da se **plače delavcem zvišajo za 10 %**, v akordu (po učinku) bo mogoče zaslužiti najmanj 20 % več kot v urni plači,
4. delovne razmere se bodo uredile z delovnim redom po vzorcu, ki ga je izdelalo ministrstvo za socialno politiko. **Osovraženi ravnatelj Wultsch** je že med stavko zapustil Količevo, potem ko ga je Jože Avsec fizično napadel.

14. oktobra 1935, ko je sporazum sprejelo še delavstvo, je postal veljaven. »Dolgotrajna stavka je bila končana. Čeprav delavstvu ni uspelo izbojevati kolektivne pogodbe, pa **pomeni veliko zmago, saj je uveljavilo vse svoje druge zahteve**. O veliki stavki je obširno pisalo tedanje delavsko in meščansko časopisje, zadnje je poudarjalo predvsem Bonačevo socialnost in neupravičenost stavke.«²⁰

Slika 15: Zadnji del zapisnika sporazuma o koncu stavke 13. 10. 1935 s podpisi pogajalcev. Franc Bukovec je pod svoj podpis dopisal starešina. Na drugi strani izstopa Bonačev podpis.²¹

¹⁹ Miroslav Stiplovšek, Razmah delavskega gibanja na domžalskem območju v drugi polovici tridesetih let in krepitev vloge partije v njem, Zbornik Občine Domžale, 1979, str. 135.

²⁰ Tri obletnice Papirnice Količevo, 1920, 1935, 1950, Papirnica Količevo, 1975, str. 27–33.

²¹ Povzeto po: Tri obletnice Papirnice Količevo, 1920, 1935, 1950, Papirnica Količevo, 1975, str. 35.

Sledilo je obdobje, ko so se sindikalni zaupniki s **Francem Bukovcem na čelu** borili za uveljavitev vseh dogovorov, ki so jih s stavko dosegli.

Stavka papirničarjev na Količevem ima pomembno mesto v stavkovnem valu leta 1935 na Slovenskem tudi zato, ker je med okrog 25 stavkami trajala najdalj časa. Zgled koliških papirničarjev je opogumil delavstvo drugih podjetij, da so ustanovili svoje sindikalne organizacije v okviru Jugoslovanske strokovne zveze.

Slika 16: Fotografija Franca Bukovca z njegovim podpisom iz njegovega dokumenta (arhiv Marjana Bukovca).

Simpatiziranje s komunisti

Nekateri viri navajajo, da je bil Franc Bukovec že takrat komunist, vendar o tem dvomimo. Miroslav Stiplovšek piše: »Pokrajinski komite KPJ za Slovenijo je imel pri usmerjanju stavke na Količevem ugodne pogoje, saj je bil predsednik stavkovnega odbora Bukovec komunist, že pred stavko je z njim vzpostavil stalno zvezo prek Dermastie, na območju Doba, Prevoj in Lukovice pa je bilo tedaj okrog 15 komunistov in številni simpatizerji.«²²

Glede na spomine, ki jih je ob 50-letnici stavke koliških papirničarjev zapisal **Viktor Avbelj Rudi**, pa lahko trdimo, da je bil le **simpatizer komunistov**, saj naj bi uradno stopil v komunistično partijo leta 1941. Spomini Viktorja Avblja so zelo zanimivi, zato jih deloma povzemamo.

»Stanoval je v podstrešni sobici, ko sem ga obiskal. Bilo je proti koncu štrajka v koliški papirnici. Prej ga nisem poznal, vedel pa sem zanj in za njegovo delo, kolikor so mi pač o njem povedali njegovi sodelavci. Od vsega začetka mi je bil všeč njegov poklic železostrugarja. Takšen poklic, se mi je zdelo, oblikuje značaje ljudi. / Prvi vtis ob najinem srečanju mi je potrdil lik, ki sem si ga ustvaril o njem, ne da ga bi kdaj prej srečal. O njegovi vlogi v štrajku, pa tudi o vlogi Marijana Dermastie, mi je govoril profesor Mirko Košir, ki je bil zaposlen pri Medić-Zanklu v Domžalah. /.../ Sprejel me je ne kaj preveč prijazno. Tudi on ni poznal mene. Ni vstal s postelje, na kateri je ležal, z roko je podpiral glavo, ob njem pa so bili na blazini nekakšni papirji, ki jih je menda bral pred mojim prihodom. / Povedal sem mu, da so mi o njem govorili nekateri tovariši – res jih je bilo več, med njimi tudi moj brat France, ki je tudi delal v papirnici – da se dobivamo v kavarni pri Koželju, da

²² Miroslav Stiplovšek, Razmah delavskega gibanja na domžalskem območju v drugi polovici tridesetih let in krepitev vloge partije v njem, Zbornik Občine Domžale, 1979, str. 134.

kolikor moremo, spremljamo, kako štrajk poteka, da poznamo precej delavcev papirnice iz okolnih vasi, da mogoče lahko kaj prispevamo k ustvarjanju razpoloženja ljudi v korist štrajka ali pa za zbiranje sredstev od ljudi, posebno nekaterih kmetov in obrtnikov, ki so bili nekateri na nek način povezani in zainteresirani za položaj delavcev v tovarni. Imel sem vtis, da se je Bukovec nekako odtajal, povedal je par stvari o tem, kakšen je položaj med delavci, o odnosu lastnika tovarne in povedal svoje mnenje, da bi bilo prav, če se ne bi podali raznim pritiskom. / Ko sem odhajal od njega, nisem bil prepričan, da sva se dobro pomenila. Bil je po svoje rezerviran, jaz pa nisem upal preveč siliti vanj. Spominjam se tudi, da mi takrat ni omenil niti Marijana Dermastie niti Ivana Mačka, s katerima je bil povezan, nobenega pa takrat še nisem poznal. / Nekaj pozneje, bilo je že po sklenjenem sporazumu med tovarnarjem in delavskimi predstavniki, mi je sporočil, da bi se dobila ponoči, ko gre s šihta, **na cesti med Količevim in Virom**. Takrat mi je omenil, da je imel med štrajkom zvezo z Ljubljano prek Dermastie. Domenila sva se, da se on, Bukovec, ne bi javno kazal v sredini, ki bi bila lahko povod za njegovo kompromitiranje pred oblastmi, kar bi lahko izkoristili na škodo organizacije v tovarni. Vendar sva se od tedaj **večkrat srečala**. Ne spomnim se, da se nam bi kdaj pridružil pri Koželjevih. Bukovec se je od štrajka naprej zelo uveljavil v širjenju sindikalnega gibanja na kamniškem in domžalskem območju. /.../ **Pravijo, da je bil 1941. leta sprejet v partijo**. Jaz sem prepričan, da je bil ves čas, kar sem ga poznal. Pa tudi če formalno ni bil njen član, delal je, kot da bi bil. S svojim revolucionarnim delom je prav gotovo večal ugled partije. /.../ Z veseljem se spominjam nanj kot na aktivista in sijajnega človeka.«²³

Ludvik Pezdir – Roman Potočnik se je v tem obdobju v Radomljah seznanil z Bukovcem prek Marijana Dermastie oziroma njegove takratne žene Mare, sestriče Bukovčeve žene. »Spominja se ga kot razgledanega in bistrega človeka, ki je znal jasno, prepričljivo in preprosto govoriti in brez ovinkarjenja ter puhlih besed povedati vse, kar misli, da je prav. Tako je veliko razpravljal z različnimi ljudmi o perečih zadevah takratnih časov. To je bil **položaj Slovencev**, ki naj je ogrožal italijanski in nemški nacizem, naša narodnostna neenakopravnost, revščina kmetov in delavcev ter kako si omogočiti boljše življenje. **Ni bil komunist**, veljal je za vernega človeka, toda ne pretirano. Na cerkev je bil navezan le zaradi vzgoje in zaradi drugih. Zato je tudi s komunisti sodeloval v boju za delavske pravice. Udeleževal se je mnogih shodov, izletov in manifestacij v okviru ljudske fronte in kmečkega gibanja.«²⁴

7 FRANC BUKOVEC V OBDOBJU MED 1935 IN 1941

Po zaključku velike stavke papirničarjev na Količevem je bil Franc Bukovec predsednik zaupniškega zbora delavcev, ki so ga sestavljali obratni zaupniki. »Ker podjetje zaradi pomanjkanja pogonske sile ni moglo po stavki obratovati s polno zmogljivostjo, je ostal del delavstva začasno nezaposlen. Pri ponovnem zaposlovanju so nastale nepravilnosti, ki so razburile delavstvo. Zaradi tega so obratni zaupniki z zastopniki Delavske zbornice in JZS posredovali za ugodno rešitev tega problema. Tako so delavstvo prvič zastopali obrtni zaupniki, ki jih je podjetje priznalo v sporazumu o koncu stavke.«²⁵

²³ Viktor Avbelj Rudi: Spomini na Franca Bukovca, Franc Bukovec – pravi ljudski tribun, Papirničar, jubilejna številka, 25. 5. 1985.

²⁴ Mile Pavlin: Narodni heroj Franc Bukovec–Andrej Ježevnik, Naša obramba, junij – julij 1972, leto 4, številka 6–7, str. 56.

²⁵ Tri obletnice Papirnice Količevo, 1920, 1935, 1950, Papirnica Količevo, 1975, str. 36.

»Po dolgotrajnih pogajanjih, na katerih se je podjetnik Bonač najbolj upiral delavskim zahtevam glede plačila nedeljskega dela in določitve praznikov, je bil končno **14. julija 1936** podpisan **poslovni red** za tovarno na Količevem, ki je dejansko nadomestil kolektivno pogodbo. V 22 členih je vseboval vsa določila o delovnih pogojih (o sprejemu na delo in o odpustih, o plačah, o zaposlovanju žensk in mladine, o delovnem času in odmorih, nadurnem delu in delo ob nedeljah ter praznikih, o delavskih zaupnikih, o zavarovanju zoper bolezni in nezgode, odškodninah zaradi bolezni in drugih zadržkov, kaznih in odškodninah), torej o vseh temeljnih zadevah delovnega razmerja. V poslovnem redu je bil tudi **1. maj** priznan za praznik. / Medtem ko je bilo vprašanje delovnih pogojev s poslovnim redom dokaj zadovoljivo rešeno, pa so s porastom draginje postali vedno bolj pereč problem nizki zaslužki. Strokovna akcija je skupaj z obratnimi zaupniki že jeseni 1936 sprožila akcijo za kolektivno pogodbo, v kateri bi zlasti uredili povišanje mezd. /.../ Končno so obratni zaupniki **1. junija 1937** dosegli na banski upravi v Ljubljani pristanek podjetja na povprečno zvišanje prejemkov za 10 %, pri čemer so največje poviške določili za nižje kategorije, v katere je bila uvrščena večina delavstva. / Naslednje leto so predstavniki delavstva dosegli izplačilo enkratnega dodatka k mezdi, ki so ga nato izplačali vsemu delavstvu tudi leta 1939. /.../ **Draginja** je posebej porasla po začetku druge svetovne vojne, ko so tudi v Jugoslaviji uvedli vojno gospodarstvo. Po dolgotrajnih pogajanjih so končno zastopniki delavstva s 1. januarjem 1940 dosegli povečanje plač za povprečno 22 %. Že sredi leta je moralo podjetje znova ugoditi manjšemu povišku urnih plač.«²⁶

Franč Bukovec je bil v letih 1936–1937 izvoljen za obratnega zaupnika. Na občnem zboru januarja 1937 in januarja 1938 je bil izvoljen za tajnika koliškega sindikata. »Funkcionarji strokovne organizacije in obratni zaupniki so morali v drugi polovici tridesetih let **precejkrat posredovati** za omejitev podjetnikove samovolje pri odpuščanju in zaposlovanju delavcev. /.../ Pri tem je treba poudariti, da delo obratnih zaupnikov in sindikalnih funkcionarjev ni bilo lahko. Če niso uspeli s posredovanji ali so dosegli le delni uspeh, so bili izpostavljeni kritiki delavstva, na drugi strani pa je znalo vodstvo podjetja obračunati s preveč borbenimi delavskimi predstavniki.«²⁷ Številna posredovanja in akcije so dale pomemben prispevek k izboljšanju socialnoekonomskega položaja vseh zaposlenih. Iz poročil na občnih zbora je razvidno, da so skrbeli tudi za podpiranje svojih članov, ki so potrebovali gmotno pomoč v primeru brezposelnosti, bolezni in nezgod.

Koliško sindikalno organizirani delavci pa so aktivno sodelovali tudi v skupnih akcijah, ki jih je organizirala **Strokovna zveza papirničarjev v okviru JSZ**, katere **tajnik** je bil prav tako **Franč Bukovec**. Od velike stavke naprej so bili tesno povezani z vevškimi papirničarji, s katerimi so se med seboj posvetovali o akcijah in se vzajemno podpirali.

Viktor Avbelj se takole spominja Franca Bukovca iz tega obdobja: »Predvsem si je z zmago v štrajku pridobil veliko zaupanje in ugled med delavstvom. Zato nam je bil zelo dragocen v času nastajanja in uveljavljanja Ljudske fronte – delavsko kmečkega gibanja in ljudskofrontnih taborov. Bil je z nami pri organiziranju zborovanja **na Taboru 23. maja 1937**. Njegov poziv delavcem, naj se v čim večjem številu udeležijo te prireditve, je prispeval k množičnosti tabora. Sodelovali smo istega leta pri demonstracijah proti Živkoviču v Ljubljani (v dvosedi s kolesi).

²⁶ Miroslav Stiplovšek, Delavsko gibanje papirničarjev na Količevem (1927–1941), Papirnica Količevo, Ob 65-letnici tovarne, 50-letnici stavke, 40-letnici osvoboditve, 35-letnici samoupravljanja, Ljubljana, september 1985, str. 54.

²⁷ Miroslav Stiplovšek, Delavsko gibanje papirničarjev na Količevem (1927–1941), Papirnica Količevo, Ob 65-letnici tovarne, 50-letnici stavke, 40-letnici osvoboditve, 35-letnici samoupravljanja, Ljubljana, september 1985, str. 56.

Seveda je hotel imeti vso našo literaturo. **Leta 1938** je sodeloval pri volilni propagandi za volitve v jugoslovanski parlament. Naš kandidat je bil referent Delavske zbornice Anton Marinček, ki je bil kot krščanski socialist tudi član vodstva sindikatov Jugoslovanske strokovne zveze. / Od 1936. leta naprej smo se udeleževali najrazličnejših prireditev, od iger, do gasilskih, sokolskih ali kulturnih vesellic in prireditev. Povezovanje z ljudmi je bila partijska direktiva. / Še danes se živo spominjam vesellic, ki so jih organizirali Količevci ali pa drugi na tem območju. Te prireditve smo izkoristili za našo propagando, za razgovore, za razširjanje literature, za zbiranje za rdečo pomoč in tako dalje. **Bukovec in njegova žena** sta bila vedno zelo aktivna, pa tudi komunikativna do vseh ljudi, posebno naših, ki so na te veselice prihajali z namenom, da širijo politično zavest in pripadnost k naprednim idejam in proti takratnim odnosom vladajočih do delovnih ljudi. /.../ Bukovčev ugled je vedno pomenil demokratično razpoloženje, v katerem so se utrjevala poznanstva in povezave za napredno udejstvovanje. / Po svojem nastopu, postavi, govoru in smehu je bil Bukovec pravi ljudski tribun, ki je potegnil ljudi za seboj in s tem zagotavljal uspešnost akcije. Bil pa je tudi dober tovariš. Spomnim se, kako se je držal, ko nas je bilo po shodu na Taboru enajst aretiranih in odpeljanih v Šentpetrsko kasarno. Tam je bil že zaprt Oskar Kovačič, ki so ga pripeljali mimo nas, ko smo na hodniku zaporov čakali, da nas razporedijo po celicah. Ko nas je ugledal, je Oskar začel kričati, da bodo zaporniki z gladovno stavko protestirali proti ravnanju policije. To je bil seveda znak za nas, da se priključimo **gladovni stavki**. Takrat sem lahko opazoval, kako je Bukovec vztrajno reagiral na kakršnokoli oklevanje, ki se je pokazalo pri katerem od zapornikov. Bil je odločno za solidaren protest.«²⁸

Obdobje med letoma 1935 in 1940 je bilo za Franca Bukovca tudi v osebnem življenju v marsičem prelomno. O tem smo se pogovarjali tudi z njegovim sinom Marjanom Bukovcem.

Sliki 17 in 18: Poroča Mihaele Jerman in Franca Bukovca leta 1937, priči sta bila Mihaelina brata (arhiv Marjana Bukovca).

Kdaj sta se vaša starša poročila?

Poročil se je leta 1937 (tako piše na poročni sliki).

²⁸ Viktor Avbelj Rudi: Spomini na Franca Bukovca, Franc Bukovec – pravi ljudski tribun, Papirmičar, jubilejna številka, 25. 5. 1985, str. 11.

Kdo je bila njegova žena, vaša mama?

Mama je bila Mihaela Jerman iz Radomelj. Ona je bila tajnica pri stavkovnem odboru, tam sta se bolj spoznala.

Kje sta vaša starša živela pred vojno?

Stanovala sta na Viru pri Domžalah, blizu cvetličarne, nasproti Hoferja (danes Sončna ulica). Po tisti poti, ob nekdanji tovarni olja, sta bili dve hiši in v zadnji sta stanovala onadva. Ko sta se poročila, sta tam na Viru najela stanovanje. Veliko sta se družila z Vehovcem na Viru, kjer je bilo takrat gostišče, danes pa je tam ribarnica (pred njo stoji čoln), ob glavni cesti, kjer so se sestajali. Ker so delovali tudi kulturno, predvsem mama je pred vojno veliko igrala v igrah in bila aktivna v Sokolskem društvu, se je po vojni kulturno društvo na Viru imenovalo po njem.

Ali je vaša družina že pred vojno trpela zaradi njegove dejavnosti pri sindikatu in zaradi sodelovanja s komunisti?

Ne, pred vojno ne, takrat je bilo vse v redu.

8 FRANC BUKOVEC V VOJNEM LETU 1941

Druga svetovna vojna na Slovenskem se je začela z vkorakanjem nemške vojske 6. aprila 1941, nekaj dni kasneje pa so dele slovenskega ozemlja okupirale še italijanske in madžarske sile. Upor takratne jugoslovanske vojske je bil le simboličen. Območje Slovenije je postalo okupirano ozemlje; Nemci so zasedli Gorenjsko, Štajersko in del Prekmurja, Italijani Ljubljano in Notranjsko ter večino Dolenjske, Madžari pa večino Prekmurja.

»Po napadu Nemcev na Rusijo (op. po 22. juniju 1941) so **Franca Bukovca hoteli zapreti**, vendar je orožnikom uspel zbežati. 27. julija 1941 se je udeležil akcij vstaje in takoj odšel v partizane. Najprej je postal politični komisar Radomeljsko-mengeške čete, kasneje pa Kamniškega bataljona.«²⁹

Marija Ivkovič o dogodku, **ko so nemški policisti prišli po Bukovca**, piše takole: »Začetki osvobodilnega gibanja v tovarni so zrasli iz korenin revolucionarnega delavskega gibanja. Zavzeto in požrtvovalno delo sindikalnih aktivistov pod vodstvom Franca Bukovca, je bilo vse od zmagovite stavke usmerjeno v krepitev akcije in politične enotnosti delavstva, da bo le-to sposobno izbojevati poslednji boj za svoje socialne in narodnostne pravice. /.../ Nemška okupacijska oblast in njena policija sta najprej stegnili svoje uničujoče tipalke po komunistih in njihovih simpatizerjih, po inteligenci in drugih, za okupatorja nezaželenih osebah. / Tako sta v tednu pred vstajo na domžalsko–kamniškem območju oz. takoj po napadu Nemčije na Sovjetsko zvezo, dva gestapovca iskala neke informacije v pisarni tovarne. Ko sta podatke dobila, sta prišla v obrat, k stroju, kjer je delal Franc Bukovec. Ukazala sta mu, naj se obleče in gre z njima. Mirno, brez znakov vznemirjenja, je Bukovec storil, kot mu je bilo ukazano in stopal pred njima. Bukovec ju je vodil po najbolj kompliciranem izhodu iz tovarne najprej mimo kartonskega stroja I, proti papirnemu stroju II, tam pa je zavil na desno in pripeljal gestapovca do kraja, kjer so bila štiri vrata. Že zaradi labirinta izhodov rahlo zmedena

²⁹ Franc Avbelj, Miroslav Stiplovšek, Ivan Vidali: Pomniki revolucionarnega delavskega gibanja in narodnoosvobodilnega boja v domžalski občini, Domžale, Kulturna skupnost Domžale, 1979, str. 123.

gestapovca nista bila pozorna, ko je Bukovec v hipu odprl četrta vrata in jih za seboj močno zaloputnil. Pobegnil je na dvorišče in od tam ob kalorični centralni naprej proti Bistrici. Ko sta gestapovca uspela odpreti vrata za njim, je bil Bukovec že na poti v svobodo.«³⁰

O aretaciji pa obstaja tudi nekoliko drugačno pričevanje: »Prišlo je leto 1941. Količevo so zasedle nemške čete. Nekaj časa se ni zgodilo nič, nato so pričeli izganjati izobražence. Ko pa so nemške čete napadle Sovjetsko zvezo, so se začele aretacije komunistov. Tedaj so prišli policisti v tovarno tudi po Bukovca, kar je dokaz, da je veljal pri ljudeh za komunista, čeprav ni bil član Partije, kandidat ali član Zveze komunistične mladine. Najbrž so ga kot takega označili domači nacistični ovaduhi ali pa so nacisti v njem videli človeka, ki bi jim utegnil biti nevaren zaradi svoje priljubljenosti in pa, ker se jim ni pridružil. / Spet je prišla do veljave delavska vzajemnost. Bukovec je prosil policiste, če si sme umiti roke. Njegovi tovariši so se strnili okoli policistov v gručo in jih nekoliko zamotili, medtem pa je Bukovec skozi stranski izhod zbežal iz tovarne, se skril v strugo Bistrice in se po njej prebil iz vasi. Bil je že daleč, ko so policisti opazili, da ga ni, in začeli v onemogli jezi streljati v smer, v katero je po njihovem mnenju pobegnil. Zdaj je Bukovec postal ilegalec.«³¹

Marjan Bukovec, sin Franca Bukovca, nam je o tem obdobju povedal:

Ko je bila aprila 1941 Jugoslavija napadena, so se vsi vojaki vračali domov, njega pa ni bilo. Vojska je razpadla, on pa je s komunisti zbiral orožje, delali so skladišča z orožjem. Mislili so že, da je padel, čez deset dni pa se je prismejal domov.

Franco Bukovec se je po poskusu aretacije umaknil v ilegalo.

Njegovih slik ni veliko ohranjenih, ker je oče vse slike, ko je šel v ilegalo, uničil. Ohranila se je samo njegova poročna slika, pri teti pa je ostala še slika očeta kot mladega fanta, ko je bil v stari, jugoslovanski vojski. Slika, ki se pojavlja povsod, je vzeta iz poročne slike. Na njej sta še brata od njegove žene, moje mame. Vojaščino v stari jugoslovanski vojski je služil nekje na Hrvaškem.

»Z dr. Marijanom Dermastio je nato sodeloval pri zadnjih pripravah na vstajo na radomeljskem območju. **Po vstaji, 27. julija 1941**, je postal politični komisar Radomeljske čete.«³²

»**Radomeljska skupina**, ki je štela okoli 20 članov iz Radomelj, Preserij in Homca, se je zbrala okoli 22. ure zvečer v Križkarjevih smrekicah, to je že na preserski strani proti Jaršam. Njene naloge so bile onesposobiti oba bistriška mostova in zapreti cesto Vir–Radomlje–Kamnik. Obe akciji sta dobro uspeli.«³³ V spomin na ta dogodek imamo danes v Preserjeh pri Radomljah spomenik radomeljskim borcem. V zgodovinskem orisu spomenika beremo: »Spomenik je posvečen prvim borcem za svobodo na tem območju. Obeležuje zborna mesto, od koder so odšli prvi borci radomeljske bojne skupine v oborožene akcije proti okupatorju. Spomenik, postavljen na pobudo občinskega odbora ZZB NOV Domžale, je bil odkrit 1966. Radomeljski borci so se **27. julija 1941** v Križkarjevih smrekicah zbrali in sklenili načrt prvih bojnih akcij proti okupatorju. Dr. Marijan Dermastia je bojno skupino razdelil na dva dela. Prva skupina se je lotila uničevanja mostu čez Kamniško Bistrico na glavni cesti proti Preserjam, druga pa je odšla proti Homcu, da bi onesposobila še drugi most. Obe akciji sta uspeli. Na spomeniku je

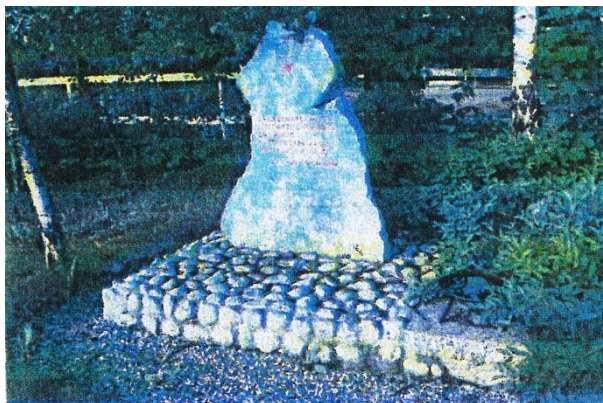
³⁰ Marija Ivković: Delavci Papirnice za OF, Papirnica Količevo, ob 65-letnici tovarne, 50-letnici stavke, 40-letnici osvoboditve, 35-letnici samoupravljanja, zbornik, Količevo, 1985, str. 59.

³¹ Mile Pavlin: Narodni heroj Franc Bukovec – Andrej Ježevnik, Naša obramba, leto 4, št. 6–7, junij–julij 1972, str. 56.

³² Miroslav Stiplovšek: Narodni heroj Franc Bukovec Ježevnik, Papirničar, jubilejna številka, 25. 5. 1985, str. 3.

³³ Ivan Vidali: Vstaja na domžalskem in kamniškem območju, Zbornik Občine Domžale, Domžale, Kulturna skupnost, 1979, str. 158.

napis: "S TEGA MESTA SO 27. 7. 1941 ODŠLI PRVI BORCI ZA SVOBODO NA OBOROŽENE AKCIJE PROTI OKUPATORJU. ZZB NOV OBČ. DOMŽALE."«³⁴

Slika 19: Spomenik radomeljskim borcem v Preserjeh pri Radomljah (Elaborat, 2007, str. 116)

»Kot je znano, so se partizanske akcije v kamniški okolici začele **v noči med 27. in 28. julijem 1941**. Čez noč naj bi bodoči partizani, razdeljeni v skupine, izvedli več sabotaž in napadov, nato pa naj bi se zjutraj zbrali na več krajih z orožjem ter se združili v čete. Toda prišlo je do izdaje in uspeh je bil veliko manjši, kot so pričakovali, saj so Nemci nemudoma ukrepali. Toda vseeno so v naslednjih dneh nastale Kamniška, Mengeška, Radomeljska in Moravska četa.«³⁵

V Papirničarju je zapis Borisa Lenčka, ki pojasnjuje, kaj se je s Francem Bukovcem dogajalo potem. »27. julij 1941. Skupina mladih fantov se je zbrala proti večeru v Križkarjevih smrekah. Med nami je bil tudi tovariš Bukovec Franc, ali kot smo ga pozneje klicali, Franci. Bil je delavec v Bonačevi papirnici in vodja stavke že leta 1935, z dušo in telesom predan delavski stvari in pravi sin slovenske matere. Skupina je na zbornem mestu pustila nahrbtnike in drugo opremo, z žagami in sekirami pa se je lotila radomeljskega mostu in telefonskih drogov. Po opravljeni nalogi, most je bil porušen, drogovi posekani, je skupina krenila čez Bistrico. V Radomljah smo na cizo naložili zaboje z municijo in bombami ter mimo Črnelega skozi Dob in čez Smoletov klanec prišli pod Brezovico. Na hrib Hrastovec smo prišli že, ko je bil dan, seveda vsi otovorjeni s težkim bremenom. Tu smo postavili prvo partizansko taborišče, skupina pa se je organizirala v četo. Za komandirja je bil imenovan tovariš Štangel Štefan, za političnega komisarja pa tovariš Bukovec. Pričelo se je vojaško urjenje in politično delo. V naslednjih dneh je četa izvedla več vojaških akcij, ki so silno odmevale v vsej okolici. Najprej nam je v zasedo, na Želodniškem mostu, zapeljala nemška motorizirana kolona. Na samem mostu smo stolkli motor s prikolico in njegovo tričlansko posadko, ter užgali po kamionu, ki je vozil za njim. Ker pa smo morali odnesti ranjenega komandirja Štefana, nismo izkoristili preplaha in prizadejali Nemcem še hujših izgub. / V začetku avgusta smo imeli na obisku v taborišču vojni revolucionarni komite, tovariša Dermastia in Šturma, k nam je prišel tovariš Brejc, skoraj vsako noč pa tovariša Keglovič in Miš. Zadnjo noč sta slednja dva opozorila četo, da Nemci pripravljajo napad. In res. Drugo jutro smo zaslišali ropot kamionov čez Smoletov klanec, proti Veselki. Tovariš Pelech Janko, ki je postal komandir čete za ranjenim Štefanom, in tovariš Bukovec sta odredila takojšen umik iz taborišča. Na varno smo odnesli vso opremo in jo skrili. Nemci so takrat že bili v vasi Brezovica in pričeli z obkoljevanjem Hrastovca. Preden so sklenili obroč, je padlo v vasi nekaj strellov. Takrat je Franci zakričal: »Naše kmete streljajo! Gremo v napad!« Kot en mož je četa napadla Nemce, ki so obkoljevali hrib in zagrabila njihovo levo in

³⁴ Renata Pamič: Elaborat osnovnega vzdrževanja zgodovinskih spomenikov na območju Občine Domžale, Občina Domžale, 2007, str. 116, pod zaporedno št. 44.

³⁵ Mile Pavlin: Narodni heroj Franc Bukovec – Andrej Ježevnik, Naša obramba, leto 4, št. 6–7, junij–julij 1972, str. 56.

desno krilo. Presenečenje je bilo popolno. Nemci so pričakovali ogenj z vrha hriba, mi pa smo jih udarili od zadaj. Po mlakah krvi, ki smo jih našli po končani borbi, smo lahko sklepali o njihovih žrtvah.«³⁶

Niso pa bile vse akcije radomeljske skupine tako uspešne, tako da so zaradi domačih izdajalcev padle tudi že prve žrtve. »Nemci so ugotovili in občutili, da se je slovenski narod pod Kamniškimi planinami uprl in da se je proti njim začel načrten množičen oborožen upor. /.../ 28. julija 1941 so takoj uvedli policijsko uro, naslednji dan pa so ustanovili še posebno izredno sodišče za sojenje udeležencem vstaje. 1. avgusta so kot prve talce na Gorenjskem ustrelili štiri udeležence vstaje na Kamniškem.«³⁷ Nemci so v povračilnih ukrepih na uspele partizanske akcije množično zapirali ljudi in streljali talce.

»Še naprej je (op. Franc Bukovec) vzdrževal stike s komunisti in sindikalnimi aktivisti tovarne, vse dokler ni bil v boju pri Žičah težko ranjen in odpeljan v sanatorij Emona v Ljubljani. Duh revolucionarnega poleta je v tovarni ostal, saj je Bukovec vse od okupacije, pa do svojega pobega trdno usmerjal aktiviste v bitko proti Nemcem in nemčurjem, znotraj tovarne in navzven. Ob vsakem srečanju jim je govoril, kako pomembno je, da so delavci enotni in da je ponovno prišel čas, ko bo enotnost delavstva na izpitu. Ob tem, ko jim je govoril o domoljubnosti in delavskem ponosu, jim je že tudi nakazal, da bodo verjetno prišli časi, ko bodo morali delavci uničevati tisto, kar je najbolj v prid okupatorju. To je bil takorekoč prvi poziv na sabotaže, ki so se zvrstile v tovarni še v tistem letu.«³⁸

Roman Potočnik, sekretar partije v kamniškem okrožju leta 1941, je ob 30-letnici vstaje leta 1971 dejal: »Miselnost delavcev se je razvijala ob raznih štrajkih. Zelo zanimiv je bil štrajk na Količevem, ki ga je organiziral pokojni Bukovec kot **krščanski socialist**. Štrajkali so ves mesec za boljše življenjske pogoje. Ko je fabrikant pristal na te pogoje, je postavil samo eno zahtevo, da gre Bukovec iz tovarne. Potem so zaradi Bukovca stavko podaljšali še za tri tedne. Tako je bilo takrat delavstvo enotno. Ta odraz sorazmerno množičnih priprav se je pokazal kasneje tudi v organiziranju odpora na kamniškem področju. Posamezni štabi bataljonov v Sloveniji so bili sicer prej formirani, vendar v akcijo niso šli pred **Kamniškim bataljonom**. Ta je začel prve oborožene akcije. Likvidacija izdajalcev, teh akcij ni bilo malo, vendar za tisti čas dovolj, da so bili okupatorji presenečeni in primorani okrepiti policijo in varnostne sile na tem območju.«³⁹

Tone Šturm, prvi komisar Kamniškega bataljona, je 29. 6. 1971, ob 30-letnici vstaje, dejal: »Ko je dal vojno-revolucionarni komite, takrat v glavnem že preimenovan v štab bataljona, nalogo, da se gre v boj, smo že vedeli, da bodo tri čete: Kamniška, Radomeljska in Mengeška. Računali smo, da bo vsaka četa imela po 30 ljudi. Preko svojih zaupnikov in simpatizerjev smo šli v akcijo za formiranje teh čet, vendar ne smemo ljudem zameriti, če se niso vsi takoj odzvali. Takrat je bilo treba veliko entuziazma. Kljub temu je Kamniški bataljon na Rašici štel že **116 ljudi**. Jaz sem v svojih 63 letih prepričan, da bi zastavili, če bi bilo treba še enkrat, precej drugačen boj, kot smo ga, saj nismo imeli nobenih izkušenj.« **Dr. Marjan Dermastia, prvi komandant Kamniškega bataljona**, pa je tedaj povedal: »Glede zbornih mest posameznih grup, kot je vprašal tov. Vidic, je treba povedati, da je imela Kamniška grupa zborna mesto na

³⁶ Boris Lenček Igor: Tako so se obnašali le junaki in prekaljeni borci revolucije, Papirničar, jubilejna številka, 25. 5. 1985, str. 11-12.

³⁷ Ivan Vidali: Vstaja na domžalskem in kamniškem območju, Zbornik Občine Domžale, Domžale, Kulturna skupnost, 1979, str. 160.

³⁸ Marija Ivković: Delavci Papirnice za OF, Papirnica Količevo, ob 65-letnici tovarne, 50 letnici stavke, 40-letnici osvoboditve, 35-letnici samoupravljanja, zbornik, Količevo, 1985, str. 59.

³⁹ Franc Svetelj: Ob 30-letnici kamniške vstaje, Kamniški občan, junij-julij 1971, str. 3.

Kratni, Mengeška v mengeškem kamnolomu, Radomeljska na Gorjuši. Prisega komandnega kadra Kamniškega bataljona pa je bila **27. julija** v Volčjem Potoku pri Orešnikovi opekarni. Zato imamo lahko 27. julij za dan ustanovitve Kamniškega bataljona.«⁴⁰

»6. avgusta (op. 1941) je **patrulja Radomeljsko-mengeške čete napadla nemško vojaško kolono** ob cesti Ljubljana–Celje pri Želodniku in blizu Imenj dva orožnika moravske orožniške postaje, od katerih je komandirja ranila.«⁴¹ Zato je v Želodniku na avtentični lokaciji postavljen spomenik zasedi prve radomeljske čete. »Radomeljska četa, skupina enajstih borcev, je pod vodstvom komandirja Štefana Štangla pri mostičku blizu Resnika na Želodniku **6. avgusta 1941** iz zasede napadla Nemce, ki so se peljali v Moravče. V tej partizanski akciji je bila uničena predhodnica nemške motorizirane kolone.«⁴²

V Lazah pri Domžalah je spominsko obeležje zmagi Kamniškega bataljona. Ker je imela Radomeljska skupina zbirališče na Gorjuši, ki je v neposredni bližini, pripisujemo zaslugo za to Radomeljski partizanski skupini, v kateri je bil tudi Franc Bukovec. Renata Pamič v zgodovinskem orisu tega spomenika piše: »Kamniti spomenik je postavljen v spomin na zmagovito akcijo čete Kamniškega bataljona nad nemškim okupatorjem 11. avgusta 1941. Spomenik ima kamnito zidano podnožje, na njem je skala z vklesano ploskvijo in vklesanim napisom: "NA TEM MESTU JE ČETA KAMNIŠKEGA BAT. NOV. **11. VIII. 1941. L. NAPADLA NEMŠKE OKUPATORJE, JIM PRIZADEJALA VELIKE IZGUBE, SAMA PA JE IŠLA IZ BORBE KOT ZMAGOVALEC BREZ ŽRTEV.**" Spomenik je odkrila ZZB NOV Domžale 7. avgusta 1955. leta.«⁴³

»Naslednje dni (op: po 10. 9. 1941) pa se je začela nemška očiščevalna akcija na kamniškem območju. Tako sta dve četi 171. rezervnega policijskega bataljona zjutraj, **13. septembra 1941, blizu vasi Žiče** napadli taborišče Radomeljske čete. Pri četi je bil tudi bataljonski štab. Toda četa je bila že pripravljena na spopad. Prišlo je do kratkega, toda ostrega spopada, potem pa so se partizani morali spričo velikanske premoči v ljudeh in orožju umakniti. Zbrali so se na kraju, ki so se zanj že prej dogovorili. Tja je prišel tudi **Bukovec, toda ranjen**. Krogla mu je prebila desni ramenski sklep in močno je krvavel. Bolničar Jože Pirš ga je obvezal in že je bilo treba na pot, ker so Nemci partizane vztrajno zasledovali. Umikali so se proti Moravčam, toda tudi tam so jih kmalu izsledili. Zdaj je štab sklenil, da se prebijejo čez Savo in na italijansko zasedbeno območje. Tako so tudi naredili. Čez Savo so se peljali s splavom, srečno prekoračili mejo in prišli na Molnik, kjer so naleteli na Ludvika Smrekarja, partizana Molniške čete. Ta jih je pripeljal v taborišče Molniške čete. / Ves čas niso ne jedli in ne spali. Ranjenega Bukovca so podpirali, po ravnem je hodil sam, navkreber so ga vleкли s pasovi, navzdol pa prav tako spuščali. Zaradi izgube krvi je močno oslabil. Edino Roman Potočnik in Pirš sta ob nemškem napadu rešila nahrbtnika in z njima vred tudi "železno rezervo". To je bilo na vsakega nekaj prepečenca, dve suhi klobasi in konzerva. Prav s to skromno zalogo pa so rešili Bukovca, da jim ni omagal. / Molniška četa je imela zadosti hrane za lačne Radomeljčane in pa dobre zveze z Ljubljano. Po Bukovca je prišel trgovec **Roman Golob** in ga **17. septembra** s svojim osebnim avtomobilom odpeljal v sanatorij Emona, kjer so ga prevzeli zavedni zdravniki in ga skrili med druge bolnike, pa tudi prikrili, da je bil ranjen.«⁴⁴

⁴⁰ Franc Svetelj: Ob 30-letnici kamniške vstaje, Kamniški občan, junij–julij 1971, str. 3.

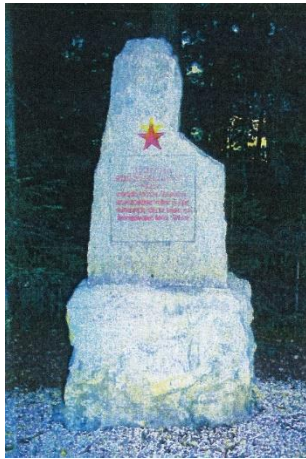
⁴¹ Ivan Vidali: Vstaja na domžalskem in kamniškem območju, Zbornik Občine Domžale, Domžale, Kulturna skupnost, 1979, str. 160.

⁴² Renata Pamič: Elaborat osnovnega vzdrževanja zgodovinskih spomenikov na območju Občine Domžale, Občina Domžale, 2007, str. 190, pod zaporedno št. 78.

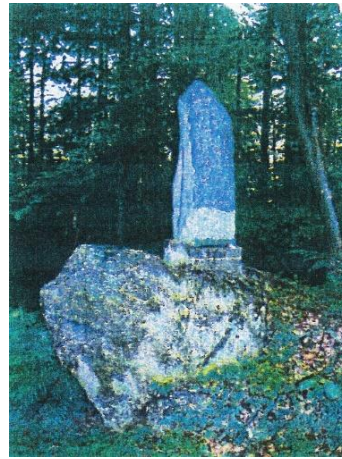
⁴³ Renata Pamič: Elaborat osnovnega vzdrževanja zgodovinskih spomenikov na območju Občine Domžale, Občina Domžale, 2007, str. 108–109, pod zaporedno št. 42.

⁴⁴ Mile Pavlin: Narodni heroj Franc Bukovec – Andrej Ježevnik, Naša obramba, leto 4, št. 6–7, junij–julij 1972, str. 56–57.

V elaboratu o zgodovinskih spomenikih pod številko 39 beremo naslednje: »Kolovec, Spominsko znamenje borbi Radomeljske čete na Velikem vrhu.« Pod zgodovinskim orisom spomenika pa je zabeleženo: »Spominsko znamenje, posvečeno borbi Radomeljske čete z nemškim okupatorjem **13. 9. 1941**, v katerem je bil **ranjen narodni heroj Franc Bukovec**. Spominsko znamenje je bilo odkrito 26. 9. 1981. Na spomeniku je napis: NA VELIKEM VRHU SO NEMŠKE ENOTE NAPADLE RADOMELJSKO ČETO 13. 9. 1941, KI SE JE PO USPEŠNEM BOJU PREBILA IZ OBROČA. V BOJU JE BIL RANJEN NARODNI HEROJ FRANC BUKOVEC. 26. 9. 1981. OBC. ODBOR ZZB NOV.«⁴⁵

Slika 20: Zgodovinski spomenik, postavljen v spomin na zmagovito akcijo čete Kamniškega bataljona 11. 8. 1941 (Slika povzeta po Elaboratu, str. 109).

Slika 21: Zgodovinski spomenik na Velikem vrhu na Kolovcu, kjer je bil Franc Bukovec ranjen. (Slika povzeta po Elaboratu, str. 103).

»Konec avgusta 1941. Na Rašici je bil prvi zbor Kamniškega bataljona. Na novo oblikovana Radomeljska četa je krenila v svoje drugo taborišče, pod Veliki vrh na Kolovcu. Po uspešnem požigu Remčeve tovarne pohištva na Duplici, v kateri so izdelovali tudi smuči za nemško vojsko, so Nemci sklenili četo uničiti. Zbrali so vso svojo silo, ki so jo imeli v Kamniku in Domžalah; dobili pomoč še iz Kranja. Da so vedeli, kje je taborišče, je gotovo. To je bilo delo umazanih izdajalcev. Vendar je bila četa takrat že dobro vojaško izvežbana. Poleg straž okoli taborišča, dobre obveščevalne službe in stalnih izvidnic je za našo varnost skrbelo tudi naše prebivalstvo, ki nas je o vsem sproti obveščalo. Nemci so krenili proti četi že ponoči, iz več smeri. Tudi naše izvidnice so že ponoči krenile na pot. Tistega dne zjutraj je izvidnica, ki jo je vodil tov. Franci, že pod Jernejcem naletela na Nemce, ki so se premikali iz Kolovca proti Velikemu vrhu oziroma proti četnemu taborišču. V borbi je bil tovariš Franci težko ranjen v ramo, vendar je s pomočjo tovarišev le prišel na četni položaj, malo nad taboriščem. Takoj za njim so pridrvili Nemci. Vnel se je kratek, a silovit spopad in četa se je morala umakniti. Imeli smo težko ranjenega tov. Bukovca, z Velikega vrha pa drugo kolono Nemcev, ki bi četi lahko odrezala pot za umik. Pričel se je pohod čete na Dolenjsko. Kakšno je bilo to trpljenje za ranjenega junaka, ko je moral s četo čez gore in doline, čez Savo in nemško–italijansko mejo pri Štangi, vse do Podmolnika, kjer smo se sestali s tamkajšnjimi partizani, je težko opisati. Vendar vso to dolgo pot, polno naporov in bolečin, nismo slišali iz Francijeveh ust ne tožbe, ne stokanja.«⁴⁶

⁴⁵ Renata Pamič: Elaborat osnovnega vzdrževanja zgodovinskih spomenikov na območju Občine Domžale, Občina Domžale, 2007, str. 102–103, pod zaporedno št. 39.

⁴⁶ Boris Lenček Igor: Tako so se obnašali le junaki in prekaljeni borci revolucije, Papirničar, jubilejna številka, 25. 5. 1985, str. 11–12.

»Hudo ranjenega Franca Bukovca 13. septembra 1941 pri Žičah so borci odnesli s seboj, ko so se umaknili čez Savo v Ljubljansko pokrajino. Tu so poskrbeli za njegovo nadaljnje zdravljenje v sanatoriju Emona v Ljubljani, kjer se je zdravil kot prvi ranjeni partizan.«⁴⁷

Dr. Miro Derganc, zdravnik v sanatoriju Emona, se takole spominja prvega ranjenega partizana v tej bolnici: »Čeprav me je že v juliju 1941 pokojni dr. Peter Deržaj povezal v ilegalno organizacijo OF, si takrat, ko mi je na klopi parka v bolnišnici razlagal njene namene, še zdaleč nisem mogel predstavljati, da se bo resnični oboroženi boj pričel tako kmalu. / Bilo je **17. septembra 1941**. Na ljubljanskih ulicah je mrgolelo italijanskih vojakov, oficirjev, fašistov, policistov in agentov ter italijanskih uradnikov, ki so se ugnezdili v skoro vse javne ustanove in zgradbe. / Ko sem se tisto popoldne vrnil iz bolnišnice domov, v sanatorij Emona, kjer sem bil odgovorni hišni zdravnik, sem na hodniku pred bolnišničnimi sobami srečal dr. Bogdana Breclja v belem plašču. Bil je miren in zbran kot navadno, toda iz oči sta mu sijala neobičajna resnoba in napetost. Brez besed mi je odprl vrata v bolniško sobo in me peljal k bolniški postelji. Na belih blazinah je počivala glava z zelo lepim izrazitim obrazom, ki pa je bil bled in izmučen. Velike modre oči so bile udrte, temno obkrožene. Izražale so veliko utrujenost in spokojno zadovoljstvo, obenem pa je iz njih žarel nenavaden ogenj odločnosti in hrabrosti. Na levi rami in nadlahti, ki je počivala na opornici, je bila velika snežnobela obveza, očitno nameščena pravkar in z vso skrbjo. / Bogdan mi je na kratko, brez uvoda in razlage povedal, da je pravkar oskrbel hudo poškodbo rame. Poleg njega je stala bolniška sestra redovnica. Z nobeno besedo ali kretnjo Bogdan ni dal razumeti, da gre za kaj posebnega. Obnašal se je, kot da ima opraviti z običajnim sanatorijskim bolnikom. / Na bolniškem listu je stalo ime "Jože Mihevc, 30 let, šofer, Ljubljana, Zaloška 17." Ti podatki so bili seveda napačni, kot je bila napačna tudi diagnoza, ki je pomenila civilno poškodbo nadlahti. Bogdan je še enkrat pomiril bolnika z zatrditvijo, da bo sedaj vse dobro, ter mu stisnil desnico. Nato sva molče odšla iz sobe. / Tudi, ko je odlagal plašč in odhajal, mi Bogdan ni rekel ničesar, le z izrazom oči mi je pojasnil položaj. Pri vratih ga je čakal **Roman Golob**, s katerim sta mirno in na kratko izmenjala nekaj besed, nato pa odšla vsak zase. / V sanatoriju je ležal **prvi hudo ranjen partizan Franc Bukovec** (poznejši komandant Dolomitskega odreda in narodni heroj Ježovnik). V srcu so mi vrela občutja, po glavi pa so se podile omamno silovite misli, katerih dolgo nisem mogel pomiriti in zvrstiti. / Ko sem zvečer ponovno obiskal ranjenca in mu dal injekcijo proti bolečinam, sem se že docela znašel in se obračal k njemu prav tako kot k drugim bolnikom v sobi. Razgovor se je sukal le o njegovem počutju in o vsakdanjih stvareh. Toda iz oči je ranjencu sijalo zaupanje in hrabra vedrost, ki sta napravila name nepozabljiv vtis. Ta mi je bil kasneje pogosto pred očmi, kadar smo govorili ali razmišljali o naših partizanih. / Zdravljenje prvega ranjenca je naslednje dneve potekalo brez motenj in odnos do njega je bil tak kot do vsakega drugega bolnika v sanatoriju. Ranjenec je bolnikom v sobi in sestram povedal izmišljeno zgodbo o svoji "nezgodi". / **Po šestih dnevih**, brž ko je bil iz nevarnosti, se je odpeljal "domov", na varnejše mesto. / Bogdan ni nobene stvari komentiral, ampak mi je med štirimi očmi dal naslednja navodila: "Tako bomo odslej ravnali v vsakem primeru. Nobenih besed: kdo, od kod, zakaj, kako in kam. Vsak ranjenec bo imel osebno izkaznico in bo sam povedal potrebne podatke, ki bodo: nesrečen slučaj ali bolezen, pač ustrezno njegovemu zdravljenju. Nobenih izpraševanj in nepotrebnega govorjenja. Ves odnos sanatorijskega osebja naj bo tak kot do drugih civilnih bolnikov. Oskrbni stroški bodo v redu poravnani, tako da bo formalna, to je administrativna stran urejena prav tako kot pri "običajnih bolnikih". /.../ Z našimi prvimi ranjenci je šlo vse gladko, ne da bi osebje s sestrami vred karkoli pripominjalo, šušljalo ali ugibalo. Z nekaterimi, ki so se zavedali pomena tega dela, smo se razumeli molče.«⁴⁸

⁴⁷ Miroslav Stiplovšek: Narodni heroj Franc Bukovec Ježevnik, Papirničar, jubilejna številka, 25. 5. 1985, str. 3.

⁴⁸ Dr. Miro Derganc: Emona – sanatorij za ranjene partizane, Partizansko zaledje, časopis TV 15, (letnice ni), str. 4 (arhiv Marjana Bukovca).

V pogovoru s sinom Marjanom Bukovcem smo o tem obdobju izvedeli še naslednje:

Rojen sem bil **avgusta 1941**. Vojna je že izbruhnila in očeta ni bilo več doma. Kakor so mi pripovedovale tete in ostali sorodniki, so Nemci v juniju v papirnico prišli po njega. On je zbežal, pa so takoj nato odšli po ženo Mihaelo, ki je bila takrat v Radomljah. Pred Nemci je morala hoditi ob Bistrici, čeprav je bila že visoko noseča. Če bi kdo začel streljati nanje, bi najprej ubil njo. To se je dogajalo isti dan, ko so prišli po njega. Ker ga niso dobili, so ga tako lovili naprej. Mojo mamo so še isti dan spustili. Naslednji dan oz. ponoči je mama z bratom pobegnila v Ljubljano. Tam je že živela očetova sestrična in bratranec, tam se je mama tudi nastanila. Tudi en mamin brat je že bil takrat v Ljubljani. V Ljubljani je mama nekaj časa še delala, potem pa sem se jaz rodil. Istočasno je bila takrat v porodnišnici še žena enega zelo znanega revolucionarja, imena se sedajle ne spomnim. V njuno sobo so prišli partizani, preoblečeni ilegalci, in so to žensko odpeljali skupaj z otrokom. Mama je v Ljubljani spet delala za Osvobodilno fronto. Italijani so jo potem ujeli in jo poslali **v zapore v Begunje**. Jaz pa sem bil v Ljubljani **Ilegalček št. 5**, vsake tri tedne so me dali v drugo družino. Takih otrok je bilo takrat v Ljubljani še več. O teh družinah, ki so med vojno skrbeli za tuje otroke in delali za OF, piše v dveh debelih knjigah z naslovom *Ilegalčki*.

Kaj se je potem zgodilo z vašo mamo, ženo Franca Bukovca?

Mama je bila mesec ali dva zaprta v zaporih v Begunjah. Tam so jo zelo mučili, da bi kaj izdala, tako zelo, da je doživela **živčni zlom** in imela kasneje shizofrenijo. Iz Begunj sta bili samo dve poti: ali so te ustrelili ali pa si začel izdajati. Mama je imela srečo, da je bil tam bolničar njen nekdanji sošolec, doma iz Jarš. V begunjskem muzeju je v neki knjigi zapisan točen datum, ko je odšla iz Begunj, piše pa, da je bila odvedena neznano kam. Čez 14 dni je mama priblodila nazaj v Ljubljano. Vmesni čas je luknja, ne vemo, kaj se je dogajalo, kasneje pa o tem ni hotela govoriti.

O tem, da je Franc Bukovec kljub vojni videl svojega sina Marjana, nam pove naslednji zapis. »Francija Bukovca sem videl še enkrat. V Ljubljani sem bil na zdravljenju. Nekega dne, v pozni jeseni, leta 1941, sem prišel na obisk k sestri Ivki, ki je z družino stanovala v Povšetovi ulici. Pri njej se je skrivala Bukovčeva žena Mihela, z nekaj mesečnim sinom. Ko sva se že nekaj časa pogovarjala, mi je rekla, naj grem z njo, v njeno sobo. Nasproti mi je stopil Franci, mi podal roko in se mi nasmejal, kot se je znal samo on. Vesel sem bil, ko mi je povedal, da je že skoraj čisto zdrav. Nekaj dni za tem je odšel nazaj v partizane, kjer je čez eno leto junaško padel, kot partizanski komandant.«⁴⁹ Sklepamo, da se je to zgodilo, še preden so Italijani ujeli njegovo ženo Mihelo in jo odpeljali v begunjsko taborišče.

⁴⁹ Boris Lenček Igor: Tako so se obnašali le junaki in prekaljeni borci revolucije, Papirničar, jubilejna številka, 25. 5. 1985, str. 12.

9 FRANC BUKOVEC V VOJNEM LETU 1942

»Čez zimo je tudi Bukovec za silo ozdravel, čeprav nikoli več ni mogel dvigniti desnice višje kot v višino ramen. Iz kasnejšega razdobja se ga spominjajo, kako je zaradi tega po partizansko s stisnjeno pestjo pozdravljal z levico.«⁵⁰

Njegov sin nam je v zvezi s partizanskim pozdravljanjem povedal naslednjo anekdoto: **Obstaja pa anekdota** o njem, ki je bila nekje zapisana. Baje je imel zelo rad otroke. Ko se je začela vojna, so se partizani pozdravljali s »Smrt fašizmu, svoboda narodu.« Pozdrav so v praksi pogosto skrajšali in so rekli samo »Smrt.« Ko je bil oče enkrat med otroki, so ga tudi ti otroci pozdravili samo »Smrt.« Franc Bukovec pa je vprašal fantička, ki ga je tako pozdravil: »Smrt komu?« Neveden fantič pa je v dolenskem narečju rekel: »Tjebi.« Bila je vojna in življenje je bilo takrat kruto.

»Vsaka druga vojska bi ga kot invalida zaposlila kje v zaledju, toda pri partizanih to ni bilo mogoče in tudi sam Bukovec tega ne bi sprejel. Zato je na pomlad odšel znova k partizanom, zdaj na Dolenjsko. Kdaj se je to točno zgodilo, ni mogoče ugotoviti, po ohranjenem ukazu št. 3 štaba III. grupe partizanskih odredov Slovenije z dne 9. maja 1942, ki se sklicuje na ukaz glavnega poveljstva št. 8/I z dne 20. aprila, pa lahko sklepamo, da vsekakor pred 20. aprilom. S tem ukazom je bil namreč odrejen **za operativnega oficirja** pri štabu Dolenjskega odreda. / Pri tem delu se je vsekakor zelo izkazal, saj ga drugače ne bi poslali za komandanta Dolomitskega odreda, kamor je prišel 1. julija.«⁵¹

Enciklopedija Slovenije o Dolomitskem odredu piše naslednje: »**Dolomitski partizanski odred** je ustanovilo glavno poveljstvo partizanskih čet **26. 6. 1942** iz 4. bataljona Krimskega odreda. Sprva se je imenoval Polhograjski odred. Njegovo operacijsko območje je zajemalo ozemlje med železnico Ljubljana–Logatec in takratno italijansko-nemško državno mejo vse do Žirov. V dveh bataljonih je bilo sprva okoli 250, mesec dni po ustanovitvi pa že 400 borcev. /.../ Komandanti odreda so bili **Franc Bukovec**, Franc Rihar in R. Pehaček, politična komisarja pa Ciril Keržič in B. Karapandža.«⁵²

»Ob ustanovitvi je bil imenovan tale poveljniški kader: **komandant odreda: Franc Bukovec** – **Jože Ježevnik**, komisar odreda Ciril Keržič – Metod Cestnik, namestnik komisarja odreda: Roman Potočnik itd.«⁵³ »Iz tega sledi, da so enote novoustanovljenega odreda pod izredno slabimi pogoji (veliko ozemlje za obrambo, maloštevilne, slabo oborožene in organizacijsko še neutrjene enote) začele izvajati postavljene naloge. Zato je poveljstvo bataljonov in čet v polni meri izkoristila, kjer je bilo le mogoče, tudi enote narodne zaščite, ki so bile v precejšnji meri tudi oborožene.«⁵⁴ V naslednjih mesecih so se partizani Dolomitskega odreda večkrat spopadali z italijanskimi okupatorji in domačimi izdajalci (belogardisti). Iz seznama moštva, ki ga je Štab Dolomitskega odreda III. grupe sestavil 28. septembra 1942, je razvidno, da je odred tedaj štel **394 partizanov**.

⁵⁰ Mile Pavlin: Narodni heroj Franc Bukovec – Andrej Ježevnik, Naša obramba, leto 4, št. 6–7, junij–julij 1972, str. 56–57.

⁵¹ Mile Pavlin: Narodni heroj Franc Bukovec – Andrej Ježevnik, Naša obramba, leto 4, št. 6–7, junij–julij 1972, str. 57.

⁵² Enciklopedija Slovenije, 2. knjiga, Ljubljana, Mladinska knjiga 1988, str. 304.

⁵³ Rudolf Hribernik Svarun: Dolomiti v NOB, Ljubljana, Partizanska knjiga, 1974, str. 163.

⁵⁴ Prav tam, str. 166.

Slika 22: Del I. bataljona Dolomitskega odreda (Rudolf Hribnik Svarun: Dolomiti v NOB, 1974, str. 188).

»Tam sta se spet srečala z Ludvikom Pezdirjem – Romanom Potočnikom, ki je že zgodaj spomladi prišel v okolico Polhovega Gradca za komisarja zbirne čete. Iz nje je zaradi dotoka novincev kmalu nastal bataljon, ki je bil vključen v Notranjski odred kot 4. bataljon. Še vedno so prihajali novinci in iz tega bataljona je nastal **odred z dvema bataljonoma in samostojno udarno četo**. Prav ta – oziroma njen komandir Gad, pa je zadala štabu največ skrbi in povzročila med ljudmi velikansko politično škodo. Končno so morali Gada, ki je popolnoma podivjal, ustreliti. / Drugače pa bo v zgodovini osvobodilnega gibanja in revolucije v Sloveniji delovanje prvega Dolomitskega odreda v drugi polovici leta 1942 veljalo za epopejo zgodnjega partizanstva. Odred se je bojeval na ozkem pasu med italijansko-jugoslovansko državno mejo, Ljubljano, Barjem, dvema železnicama, več cestami in Ljubljano. Italijani so ga pogosto napadli in temeljito preiskali celotno območje. Če ni šlo drugače, se je odred za nekaj časa umaknil čez mejo na nemško stran, ko pa so ga tamkaj izsledili ali ko so se Italijani vrnili v postojanke, pa se je vrnil. S stalnimi in uspešnimi akcijami je odred Italijane prisilil, da so se držali med večjimi izpadi v postojankah. Tako je na pragu Ljubljane in na meji z Nemčijo nastalo precejšnje osvobojeno ozemlje. To pa spet ni bilo podobno osvobojenim ozemljem na Dolenjskem in Notranjskem, ker je bilo bolj prožno. Ni bilo obremenjeno z zalednimi ustanovami in je bolj temeljilo na organiziranosti domačinov. Tod mimo so vodile tudi kurirske zveze z Gorenjsko in Primorsko. Prav zaradi teh zvez in trdne organizacije je v zelo težkih časih po veliki okupatorski poletni ofenzivi leta 1942 prišlo v Dolomite vodstvo slovenskega osvobodilnega gibanja in se tam zadržalo do spomladi 1943.«⁵⁵

»**Ludvik Pezdir – Roman Potočnik** ve povedati, kako je (op. Franc Bukovec) poveljeval. Štab je razdelil na dva dela, in sicer na par komandant-namestnik komisarja in namestnik komandanta-komisar. Oba para sta izmenično obiskovala čete, saj je odred zaradi hudega sovražnikovega pritiska in majhnega ozemlja deloval predvsem po četah. Potočnik je kot namestnik komisarja tako stalno hodil z njim in spotoma sta se veliko pogovorila. Družilo ju je tudi staro prijateljstvo izpred vojne in iz Radomeljske čete. Potočnik ga je tudi lahko opazoval pri delu. Nikoli se ni vdajal samozadovoljstvu, zelo je bil vesten in stalno je bil na poti. Pri posvetih je bil kratek, brž je tudi izdal ustrezne ukaze. Nikoli pa ni slepomišlil, vedno si je tudi prizadeval, da bi bil čimbolj neposreden. Vmes pa se je izkazal tudi kot pogumen mož, če je bilo to potrebno. / Posebno značilno zanj je bilo **ravnanje ob nenadnem prihodu italijanske kolone v bližino taborišča dveh čet 2. bataljona**.

⁵⁵ Mile Pavlin: Narodni heroj Franc Bukovec – Andrej Ježevnik, Naša obramba, leto 4, št. 6–7, junij–julij 1972, str. 57.

Pravkar sta prišla v taborišče in se začela pomenkovati z bataljonskim komandantom, ko je pritekel stražar in povedal, da so Italijani čisto blizu. Nastala je kratkotrajna zmeda in je prijel zadevo v roke Bukovec. Iz partizanov, ki so počivali ali opravljali razna dela v kuhinji, je sestavil štiri patrulje in jih poslal na vse strani s točnimi ukazi, kaj morajo narediti. Predvsem naj bi opazovale okolico in zadržale sovražnika za kratek čas. / Takoj zatem je zastavil zbranim nekaj vprašanj. Če pogosto prihajajo Italijani v bližino taborišča tako nenadoma, če so bili že kdaj izdani, kakšni so ljudje v bližnjih vaseh in podobno. Kar mimogrede so mu povedali, da sta pred tem preleteli taborišče dve italijanski letali. Zdaj je Bukovec takoj ukazal premik. Niso bili še daleč od taborišča, ko so prileteli bombniki in ga zasuli s točo bomb. / **France Perovšek** pa se spominja, kako je Bukovca vedno skrbelo za borce, da se ne bi brez potrebe izpostavljali. Do borcev je bil tudi zelo dober in tenkočuten, čeprav si je o vsakomur zelo hitro ustvaril mnenje. V boju pa je bil preudaren.«⁵⁶

»Iz njegovega odreda so zahvaljujoč predvsem njemu postali mnogi odlični partizanski komandanti in komisarji. V najtežjih slučajih je znal ostati hladnokrven, čeprav je bila njegova enota obkoljena s številnimi sovražnikovimi silami. Med vojaki je zavladal strah zaradi neizbežnega poraza. Franc Bukovec je organiziral istočasni preboj na tri strani z ročnimi granatami, narejenimi iz letalskih bomb in uspelo mu je, da je izvlekel enoto brez enega samega ranjenca, ob tem pa je sovražniku povzročil občutne izgube.«⁵⁷

Ob razglasitvi za narodnega heroja leta 1952 je Slovenski poročevalec zapisal: »Ko je **II. grupa odredov NOV** poleti 1942 odšla čez Dolomite in Brano na Štajersko ter so ji Italijani vrgli v hrbet ogromne sile, je s svojim odredom tri dni vodil težke boje, odbil sovražnikove napade ter zavaroval grupi prost prehod na Štajersko. V teh bojih so imeli Italijani nad 100 mrtvih in 200 ranjenih. /.../ Ko je bil II. bataljon tega odreda na Vranjih pečinah nad Vrhniko obkoljen od treh strani, na četrti pa je zijal prepad ter je nastal v bataljonu preplah zaradi neizogibnega poraza, je Bukovec hitro organiziral preboj na tri strani z granatami, narejenimi iz letalskih bomb, skupno z borci jurišal in prodril sovražne linije, pri čemer je imel sovražnik močne izgube, naši pa niti enega ranjenca. / Njegova zasluga je bila, da je bil že v začetku leta 1942 preprečen vsak nadzor Nemcev in Italijanov na meji v Dolomitih kot tudi na vsem ostalem področju Dolomitov in bližnjem področju Gorenjske. Tudi pozneje Nemci niso mogli več vzpostaviti meje na tem področju. Nekajkrat je Dolomitski odred pobral vse mine s same meje, kar je takrat mnogo pomenilo za oborožitev njegovih in ostalih enot. Ko je bil pozimi 1942 (op. jeseni) poklican v Glavni štab, je postal po nesrečnem naključju tudi sam žrtev takšne mine.«⁵⁸

10 SMRT KOMANDANTA DOLOMITskega ODREDA

»V drugi polovici septembra 1942 smo tragično izgubili komandanta Dolomitskega odreda Franca Bukovca – Jožeta Ježevnika. /.../ Predan boju, preprost in tovariški je bil vselej med svojimi borci in se je pri izvrševanju nalog često izpostavljal, kot se komandant ne bi smel. Po nemško-italijanski meji v Dolomitih je bila speljana žična pregrada, ob

⁵⁶ Mile Pavlin: Narodni heroj Franc Bukovec – Andrej Ježevnik, Naša obramba, leto 4, št. 6–7, junij–julij 1972, str. 57.

⁵⁷ Franc Bukovec Ježevnik: http://hem.bredband.net/xivvsub/istorija/B/bukovec_franca_franc.htm (10.1.2014).

⁵⁸ Novi narodni heroji, Bukovec Franc – Ježevnik Jože, Slovenski poročevalec, leto XIII, števil. 176 (brez datuma, verjetno leto 1952, arhiv Marjana Bukovca).

kateri so bile na tleh namesto min prikrite ročne bombe; dolomitski partizani so jih hodili pobirati, da so si z njimi bogatili oborožitev. Čeprav je bilo delo hudo tvegano, so se ga lotevali ravnodušno in nepazljivo. V te nevarne akcije se je vključeval tudi Bukovec. Septembrskega dne 1942 si je napolnil nahrbtnik z bombami, da bi jih odnesel v štab III. grupe odredov, kamor je šel na posvet. S tremi soborci, ki so ga spremljali, se je med potjo ustavil v Vnanjih Goricah, da bi si odpočili. Takrat pa se je v Bukovčevem nahrbtniku sprožila bomba.«⁵⁹

»Septembra 1942 ga je glavni štab slovenskih partizanskih čet poklical s političnim komisarjem odreda na poročanje in posvet. 21. septembra 1942 so se na poti v glavni štab ustavili v Vnanjih Goricah, da bi se nekoliko odpočili in nahranili. Bukovec pa je imel v nahrbtniku tudi mine. Ko je jemal kruh iz nahrbtnika, sta mu po nesreči dve mini eksplodirali. Smrtno sta ga zadeli v prsi in trebuh.«⁶⁰ Nekateri zanesljivi viri navajajo, da se je nesreča zgodila **26. septembra 1942**.⁶¹ Usoda je hotela, da je Franc Bukovec umrl v starosti 32 let.

O nesrečnem dogodku in o smrti Franca Bukovca podrobno piše Rudolf Hribnik Svarun v knjigi *Dolomiti v NOB*: »Po veliki sovražni ofenzivi je komanda III. grupe odredov poklicala v svoj štab komandanta Dolomitskega odreda. Odred naj bi bil namreč iz svojega moštva ustanovil en bataljon za Šerčerjevo brigado. O tem vprašanju se je poveljstvo hotelo posvetovati s komandantom, sporočilo pa mu je tudi, naj prinese s seboj nekaj bomb, ki so jih dolomitski partizani pobirali na nemško-italijanski meji. / Komandant obreda je skupno s pomočnikom komisarja III. grupe odredov, ki je bil takrat pri Dolomitskem odredu, in s svojimi spremljevalci dne **26. septembra zvečer** prekoračil cesto med Brezovico in Logom, nato pa prešel progo pri Vnanjih Goricah. Skupina s komandantom Ježevnikom je prišla v Vnanje Gorice in se ustavila v gospodarskem poslopu na domu partizanov Edija in Janeza, ki sta kot borca Dolomitskega odreda vodila skupino preko Ljubljane. / Ko so pričakovali zvezo za pohod čez reko, so se hoteli nekoliko odpočiti, zato so se tudi udobno namestili in se pogovarjali. Ježevnik je hotel nekaj vzeti iz nahrbtnika, v katerem je imel tudi več ročnih bomb. Pri tem se je ena od bomb vžgala in izzvala verižno eksplozijo tudi pri drugih. Vsi partizani so bili v prvem trenutku prepričani, da so jih po prehodu čez progo zasledovali Italijani, ali pa da jih je nekdo izdal in so zdaj napadeni z bombami. Zato so po eksploziji vsi skočili ven v kritje blizu poslopja, tam, kjer so počivali, pa so pustili del svojih stvari. Šele ko se je vse pomirilo, so zaslišali slabe in izmučene glasove: "Tovariši, tovariši." Glas je prihajal nekje od zunaj, opazili pa so tudi, da med njimi ni komandanta. / Ko so spoznali, da ne gre za sovražni napad, so se začeli previdno približevati mestu, od koder so prihajali glasovi. Kmalu so našli težko ranjenega komandanta. Imel je popolnoma razmesarjeno sprednjo stran telesa, od kolen do vrha glave. Najtežje poškodbe je imel na trebuhu in prsih. Bil je tudi popolnoma slep. Krvavel je tako močno, da tovariši s sredstvi, ki so jih imeli pri roki in ki so jih našli v domačinovi hiši, niso mogli ustaviti krvi. / Ježevnik je bil kljub smrtnim ranam popolnoma pri zavesti. Preden so ga zapustile moči, je zbrano in odločno ukazal: "Tovariši, Italijani me ne smejo živega dobiti v roke, ustrelite me!" Ko so ga tovariši prepričevali in tolažili, da ga bodo odnesli na varno in poklicali najbližjega zdravnika, je odgovoril, da dobro ve, da mu ni nobene pomoči več. Segel je v žep, vzel iz njega denarnico ter zahteval, da jo nekdo vzame. Rekel je, da je v njej ves odredni denar, ki naj ga po vrnitvi izroči štabu. Zahteval je tudi, da mu sezujejo čevlje in da jih mora kdo vzeti, ker da so

⁵⁹ Ivan Maček Matija: *Spomini*, Ljubljana, ČGP Delo, TOZD Globus, Plava biblioteka, Ljubljana, 1981, str. 169–170.

⁶⁰ Franc Avbelj, Miroslav Stiplovšek, Ivan Vidali: *Pomniki revolucionarnega delavskega gibanja in narodnoosvobodilnega boja v domžalski občini*, Domžale, Kulturna skupnost Domžale, 1979, str. 123.

⁶¹ Miroslav Stiplovšek: *Narodni heroj Franc Bukovec Ježevnik*, Papirničar, jubilejna številka, 25. 5. 1985, str. 3.

še popolnoma dobri in da jih lahko kdo še dolgo nosi. Še vedno razločno, čeprav z vse slabšim glasom, je nadaljeval: "Bluzo pustite meni, ker že prej ni bila kaj prida, sedaj pa je tako raztrgana, da ni za nobeno rabo več, hlače pa le vzemite, ker so še dobre!" Ko je izdihnil, so ga na skrivaj pokopali v bližnjem gozdu in grob dobro zamaskirali. (Poročilo štaba Dolomitskega odreda, štabu III. Grupe odredov z dne **28. septembra 1942.** – Spomini Karla Grabeljška.)⁶²

Zakaj je prišlo do tega usodnega dogodka, pojasnjuje tudi naslednja **izjava njegovega soborca Romana Potočnika**: »Potočnik se spominja, kako zelo ga je prizadela vest, da je žena na prehodu čez razmejitveno črto v Šentvidu v hipni razburjenosti izgubila razsodnost in napadla policista, ki ji je hotel prijeti otroka. Po njegovem ga je to pripeljalo v raztresenost, zaradi katere je izgubil glavo. / Prišlo je namreč povelje, da mora s Perovškom na glavno poveljstvo. Pred odhodom sta s Pezdirjem – Potočnikom kovala načrte, kako bosta skupaj odšla na Gorenjsko, kar naj bi izprosil Bukovec med obiskom na glavnem poveljstvu. Dne 21. septembra (op: verjetno 26. septembra) pa sta Bukovec in Perovšek s spremljevalci odšla na pot. Srečno so prekoračili cesto in železnico. Blizu Skubičeve hiše v Vnanjih Goricah so se ustavili, da bi se odpočili in kaj pojedli. Posedli so po hlodih in odložili nahrbtnike. Bukovec je imel v svojem nahrbtniku poleg perila in hrane tudi bombe "sifonarice", od katerih se ni maral ločiti, čeprav je bilo zaradi njih že mnogo nesreč. To so bile ročne bombe, ki so jih Nemci zaplenili v Franciji. Z njimi so minirali prehode čez razmejitveno črto, od koder so jih potem pobiral partizani. "Sifonarice" so jim pravili zaradi tega, ker je bil sprožilni mehanizem podoben zamašku steklenice za sifon. Ko je Bukovec jemal kruh iz nahrbtnika, je preložil bržkone tudi perilo, vanj pa se je najbrž zadržala tudi varovalka kake bombe. Tako je sprožil bombo. Perovšek se spominja sikanja in kako je nekdo zakričal: "V zaklon!" Nekateri so se še utegnili vreči po tleh, nato pa je strahotno zagrmelo. Bomba je namreč sprožila še druge. Nekateri so bili lažje ranjeni ali omamljeni, Bukovcu pa je eksplozija razmesarila prsi in odnesla ves obraz. Zagrgral je skozi kri, da je ob oči in da je z njim konec. / Zdaj, toliko let po vojni, v mirnem času, je težko razumeti tisto, kar se je zgodilo takoj zatem. Toda v tistih časih je bilo nekaj takega povsem vsakdanja zadeva, nekakšen partizanski tovariški in častni kodeks. Tovariši, prijatelji in celo najbližji sorodniki so se dogovorili, da si bomo pomagali tako, če ne bo drugega izhoda. Nihče ni maral v ujetništvo, nihče ni hotel ovirati tovarišev, če ni bilo upanja na rešitev ali da bo ranjenec ostal živ. Mnogi so se najbolj bali take poškodbe, da se sami ne bi mogli ubiti. Prav to se je zgodilo Bukovcu in zato mu je eden izmed zvestih prijateljev izkazal to usmiljenje ...«⁶³

V zvezi s tem smo se pogovorile tudi z njegovim sinom Marjanom Bukovcem. Povedal je: »**Njegova smrt** je bila vseskozi skrivnostna. Ko sem bil malo starejši, sem se pozanimal, kdo je soborec, ki ga je iz usmiljenja ustrelil. Ker mu je mina eksplodirala, ga je menda sam prosil, naj ga soborec ustrelji, da ga ne bi dobili Italijani. In res ga je ustrelil. Tega človeka sem želel spoznati. Izvedel sem že, kdo je to. Potem pa mi je stric, mamin brat, rekel, naj pustim te stvari pri miru, naj ne drezam v to. Zato nisem več iskal naprej.«

⁶² Rudolf Hribernik Svarun: Dolomiti v NOB, Ljubljana, Partizanska knjiga, 1974, str. 244–245.

⁶³ Mile Pavlin: Narodni heroj Franc Bukovec – Andrej Ježevnik, Naša obramba, leto 4, št. 6–7, junij–julij 1972, str. 57.

11 GROBOVI FRANCA BUKOVCA

V pogovoru z njegovim sinom Marjanom Bukovcem smo izvedele, da je imel Franc Bukovec več grobov.

Ali ste po vojni šli na njegov prvotni grob nekje v gozdu pri Vnanjih Goricah?

V Vnanjih Goricah je tudi spomenik. Mene niso peljali tja v tisti gozd, kjer so ga najprej, na hitro pokopali. Šele po vojni so nekako locirali, kje se sploh nahaja njegov grob, in so ga potem prekopali za pokopališče v Radomljah. Ker je bilo preveč teh partizanov, jih župnik ni dovolil pokopati na pokopališče, ker ni bilo dovolj prostora, zato so jih najprej pokopali za pokopališkim zidom (cvingarjem).

Kdaj so ga prekopali in ga potem spet pokopali za pokopališčem v Radomljah?

Dvakrat so ga prekopali. Leta 1946 ali 1947 so ga prvič prekopali na to pokopališče, skupaj z maminim bratom, stricem Ivanom Jermanom, ki je padel na Dolenjskem. Bila sta zamudnika, saj so ostale borce prekopali že prej in imeli zanje skupinski pogreb. Kako je potekala žalna slovesnost ob očetovem pogrebu, se ne spomnim, ker sem bil še premlad. Edino tega se spominjam, da je deževalo, ko smo stali pred grobom.

Potem so padle borce prekopali in pokopali na sredo vasi, tam kjer je danes v Radomljah krožno križišče. Eden od borcev je rekel, da med proslavami ne bodo poslušali, kako župnik v cerkvi potrka. Da so to preprečili, so posmrtno ostanke borcev preselili na sredo vasi, na križišče, kjer so postavili tudi spomenik. Ker pa je bil v bližini disko, pa gostilna, avtobusna postaja in dosti prometa, je to motilo proslave. Poleg tega je mularija, ko je prišla iz diska, marsikaj počela na tistem pokopališču. Zaradi tega so jih še enkrat preselili. Potem so lepo uredili spominski park, kjer so končno našli svoj mir. Svojci smo morali dati soglasje, da se s tem strinjamo.

Slika 23: Umeščenost plošče Franca Bukovca na južnem delu spominskega parka.
Na desni plošči je kot četrti napisan Jerman Ivan, brat Bukovčeve žene Mihaele.

Katerih velikih slovesnosti se spominjate v zvezi s prireditvami v čast vašemu očetu – narodnemu heroju?

V papirnici so bile slovesnosti, kar jih je bilo. Ob obletnicah je le omenjen. Ko pa je bil spomenik postavljen, je bila slovesnost namenjena samo njemu. Prvotno je njegov doprsni kip stal pred papirniško upravno stavbo, nasproti kolodroba. Kolodrob je mlin za mletje starega

papirja, ki je še danes razstavljen pred upravno stavbo. Pred vhodom v upravno stavbo je stal doprski kip dolgo časa, dokler ni papirnica prešla v last Avstrijcev. Novi lastnik je vprašal: »Kaj piše na tisti plošči?« Ker je bilo napisano, da je bil vodja stavke, je rekel, da stavke ne bodo spodbujali, zato so spomenik preselili. To so strateško naredili takrat, ko sem šel za 14 dni na dopust. Odločil sem se, da ne bom šel v borbo za ta spomenik, naj se zanj borijo tisti, ki so ga tja postavili. Postavljen je v trikot pred sindikalno dvorano, ki so jo takrat oddajali neki srednji šoli. Otroci, ki so hodili mimo, so spomenik objemali, mu dajali kapo in se norčevali, zato sem v kadrovski službi protestiral. Če so ga že preselili, naj imajo vsaj spoštovanje do njega. **Oče se je boril zato, da bi ljudje boljše živeli, sedaj pa naj bi ljudje, ki boljše živijo, pljuvali po njem.** Tradicija v tovarni je bila, da so mu za dan spomina na mrtve dali cvetje in prižgali svečo.

Sliki 24 in 25: Naslovnica jubilejne številke Papirničarja, doprski kip v njej ob njegovi postavitvi 25. 5. 1985.

O grobišču borcev v Elaboratu lahko preberemo naslednje:

Radomlje: Grobišče borcev NOB

ZGODOVINSKI OPIS SPOMENIKA:

»Urejeno grobišče s kostnico, lesenim obeliskom in 24-imi nagrobnimi ploščami z vklesanimi imeni 132-ih padlih borcev. Spomenik na prvotni lokaciji sredi Radomelj je bil odkrit 1. novembra 1960. Leta 2006 so bili posmrtni ostanki borcev preneseni na novo lokacijo na pokopališče v Radomljah, kjer je po načrtu arhitekta Ignaca Hribernika urejeno grobišče. Investitor ureditve je bila Občina Domžale.«⁶⁴

Na 3. plošči z desne je napis: **»NARODNI HEROJ BUKOVEC FRANC.«** Napis na lesenem stebru: **»ŽIVIMO, KER SMO UMRLI ZA SVOBODO.«** Napis na grobnici: **»PADLI ZA SVOBODO 1941–1945.«** Verz: **»MANJ STRAŠNA NOČ JE V ČRNE ZEMLJE KRILI, KOT SO POD SVETLIM SONCEM SUŽNI DNEVI.«** Napis na plošči na hrbtni strani zidu: **»SPOMINSKI PARK RADOMLJE 2006. OBČINA DOMŽALE IN KRAJEVNA ORGANIZACIJA ZVEZE BORCEV NOV RADOMLJE.«**

⁶⁴ Renata Pamič: Elaborat osnovnega vzdrževanja zgodovinskih spomenikov na območju Občine Domžale, Občina Domžale, 2007, str. 130, pod zaporedno št. 51.

Slika 26: Spominski park v Radomljah je bil dokončno urejen leta 2006.

Slika 27: Spominska pološča Francu Bukovcu se od ostalih razlikuje, na njej je samo njegovo ime.

Slika 28: Pogled na celotni spominski park na obrobju pokopališča v Radomljah.

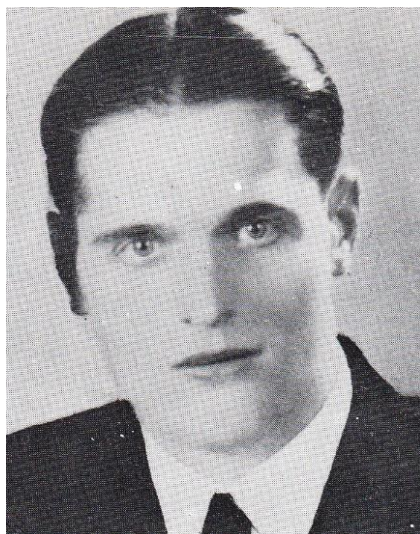
12 FRANC BUKOVEC – NARODNI HEROJ

»Odločni predvojni borec za delavske pravice ter hrabri partizanski politični komisar in poveljnik Franc Bukovec je bil za narodnega heroja razglašen 15. julija 1952.«⁶⁵

Tedaj je Slovenski poročevalec zapisal tudi nekaj o njegovih osebnostnih lastnostih: »Po nalogu Partije je vstopil v sindikalno organizacijo krščanskih socialistov, delal v njej ter jo kot predsednik brezkompromisno in borbeno vodil. /.../ Pri vseh akcijah je izvajal partijsko linijo, ogromno se je trudil za enotnost delavskega razreda, bil je pravi "masovnik" in med vsem delovnim ljudstvom zaradi borbenosti, iskrenosti, poštenosti in širokega političnega dela priljubljen ter zelo vpliven v širni okolici. Organiziral je tudi medsebojne obiske kolektivov velikih podjetij. S širokim množičnim delom med sindikalnimi organizacijami je nadaljeval vse do vojne. /.../ Bukovec je bil politično in vojaško zelo sposoben komandant, iz njegovega odreda je prišla vrsta najboljšega komandnega kadra. Vzgoji borcev je posvečal veliko ljubezni in časa. Vedno je bil objektiven, pošten in iskren, pri tem pa strog. Tudi v najtežjih položajih je znal najti dobro rešitev. /.../ Bukovec je bil ves čas svojega političnega in vojaškega delovanja iskren revolucionar, do kraja zvest ideji našega boja in Partiji, notranje izredno pošten ter zelo

⁶⁵ Miroslav Stiplovšek: Narodni heroj Franc Bukovec Ježevnik, Papirničar, jubilejna številka, 25. 5. 1985, str. 3.

nepopustljiv pri izvajanju partijske linije in odredb Glavnega štaba NOV. Zaradi njegovih osebnih vrlin in hrabrega zadržanja je bil znan in zelo priljubljen pri borbah ter živi kot junak v spominu civilnega prebivalstva in borcev NOV.«⁶⁶

Slika 29: Franc Bukovec, organizator in voditelj delavskega gibanja v Bonačevi papirnici na Količevem. Za junaštvo v NOB je bil razglašen za narodnega heroja.⁶⁷

Po drugi svetovni vojni je bilo po narodnem heroju Francu Bukovcu poimenovanih več ulic, šola in kulturno društvo. Najbolj nam je znana **Bukovčeva ulica na Viru**, osrednja cesta, ki se nadaljuje v Papirniško cesto. V telefonskem imeniku pa smo ugotovile, da se po Francu Bukovcu imenuje tudi Bukovčeva cesta v Radomljah in Bukovčeva ulica v Vnanjih Goricah, kjer je umrl.

V Uradnem listu RS št 10/1992 z dne 28. 2. 1992 beremo tudi, da se je po njem do leta 1992 imenovala **Osnovna šola heroja Franca Bukovca Preska-Medvode**, ki se je tedaj preimenovala v Osnovno šolo Preska⁶⁸.

Po pregledovanju spleta smo zasledile tudi informacijo, da se je kulturno društvo na Viru imenovalo po njem. Naslov je naslednji: **Kulturno društvo Franc Bukovec**, Šaranovičeva cesta 19, Domžale.⁶⁹ Ko smo prišle na ta naslov, smo ugotovile, da se društvo danes imenuje Kulturno društvo Vir pri Domžalah.

V vodniku Pot po najlepših koticah naše občine, ki jo je izdala Občina Ljubljana Šiška leta 1979, se pod naslovom Seznam spomenikov, spominskih plošč ter drugih obeležij NOB in socialistične revolucije v Občini Ljubljana Šiška, pod št. 60 nahaja tudi zapis: »Kraj obeležja: Verje, Namen obeležja: spominska plošča narodnemu heroju Francu Bukovcu.«⁷⁰

⁶⁶ Novi narodni heroji, Bukovec Franc – Ježovnik Jože, Slovenski poročevalec, leto XIII, štev. 176 (brez datuma, verjetno leto 1952, arhiv Marjana Bukovca).

⁶⁷ Tri obletnice Papirnice Količevo, 1920, 1935, 1950, Papirnica Količevo, 1975, str. 11.

⁶⁸ Preimenovanja šol, <http://www.uradni-list.si/1/content?id=62367> (9. 1. 2014).

⁶⁹ Kulturno društvo Franc Bukovec, <http://www.infocity.si/kulturno-drustvo-franc-bukovec-m#prikazi> (9. 1. 2014).

⁷⁰ Pot po najlepših koticah naše občine, Pohodna transvezala spominov Občine Ljubljana Šiška 1979, vodič po šišenski pohodni transvezali, Občina Ljubljana Šiška, 1979.

Slika 30: Spominska plošča na rojstni hiši Franca Bukovca v Verjah pri Medvodah.

13 DRUŽINA FRANCA BUKOVCA

Že v prejšnjih poglavjih smo omenjale, kar nam je povedal Marjan Bukovec. Z njim smo se pogovarjale 12. 2. 2014 na njegovem domu na Homcu. V tem poglavju navajamo še ostale odgovore.

Koliko otrok je imel Franc Bukovec?

Samo enega, samo mene. Pred tem sta bila starša že več let poročena. (Op: Rojen je bil avgusta 1941, starša pa sta bila poročena od leta 1937.)

Ali se očeta spominjate kot otrok?

Ne, eno leto sem bil star, ko je umrl. Videl ga nisem nikoli, razen na slikah.

Kakšen je bil Franc Bukovec po svojem značaju? Kaj so o njem pripovedovali tisti, ki so ga poznali? Kaj je o njem pripovedovala vaša mama?

Vsi, ki so ga poznali, so ga zelo spoštovali, ga cenili, pravili so, da je bil pošten, svobodoljuben, zelo pogumen. Mama mu je potem, ob svoji bolezni, zamerila, da jo je pustil samo. Rekla je: »On je šel, jaz pa sem mučim sama z otrokom.« Včasih ga je imela za dobrega, včasih pa mu je to zamerila.

Kdaj ste med vojno iz Ljubljane prišli domov in kdo je skrbel za vas, ko ste bili otrok?

Oče je bil doma na kmetiji na Verjah, imel je še dva brata in tri sestre. Ko je septembra 1943 Italija razpadla, je ena od njegovih sester prišla z vozom do meje, iz Ljubljane pa je prišel moj stric, mamin brat, in me prinesel v velikem pletenem kovčku, da sem lahko dihal. Spraševal sem sorodnike, kako da nisem jokal, pa mi niso povedali. Verjetno so mi dali kaj za piti, da sem spal. Takrat, ko je Italija razpadla, je bilo na meji precej burno, pa so me pretihotapili čez mejo. Potem sem bil v Verjah do konca vojne. Konec maja 1945 so me pripeljali v Radomlje, na mamin dom, kjer sem potem živel. Zame so skrbeli mamini starši in teta, njena sestra. Ta majhna kmečka hiša danes še stoji, čeprav je bila prodana. Nahaja pa se na Bukovčevi ulici in je prva hiša na desni strani, nasproti nje pa se nahajajo tri hiše, ena od njih je hiša strica Lovra Jermana. Na stari hiši je zanimiv portal, na katerem je letnica postavitve hiše in kratica LJ, kar pomeni Lovro Jerman.

Vaša mama je preživela grozote begunjskega zapora, kjer je zaradi mučenja doživela živčni zlom. Kako je to vplivalo na njeno nadaljnje življenje?

Dostikrat je govorila zmedeno, imela je tipične znake shizofrenije. Zdravil za to takrat ni bilo, bolezen je zastarala, čeprav je hodila v psihiatrično bolnišnico k dr. Milčinskemu na preglede. Nič se ji ni dalo pomagati, tako da je s shizofrenijo živela do smrti. Imela je dobre in slabe cikle. Neke dneve je bila čisto pasivna, da smo mislili, da bo umrla, potem pa so prišli dnevi, ko je bila živahna in temperamentna. Vnuke je imela izredno rada. Z njo smo imeli včasih krasne dneve, pa tudi zelo hude. Bila je izredno dobra ženska, ki pa je prestala veliko hudega. Živela je 77 let, leta 1990 je umrla.

Posledice njenega delovanja, pa tudi zaradi očeta Franca Bukovca in maminega brata Ivana Jermana, ki je kasneje padel v partizanih, so Nemci njene starše in sestro izselili v Nemčijo. Spomnim se, kako je teta, mamina sestra, ki je bila malo za hece, pripovedovala, kako so se pozdravljali v Nemčiji. Rekla je, da so morali reči »Hail Hitler!«, ona pa je zmeraj pozdravila »Hajd hitr« (pojdi hitro). Ker je mama po vojni zaradi bolezni rabila stalno nadzorstvo, je ta mamina sestra postala njena prva oskrbnica. Ko je zbolela, je nekaj časa za njo skrbel njen brat, potem pa še druga sestra, dokler nisem dopolnil 18 let. Kar takoj so me obremenili s tem in potem sem za mamino skrbel do konca njenega življenja (31 let). V začetku je bilo težko, od leta 1952 pa malo lažje, ker so očeta razglasili za narodnega heroja in je bila pokojnina višja. Tako sem se lahko izšolal.

Slika 31: Mihaela Bukovec, vdova po Francu Bukovcu, ok. leta 1973, ko je bila stara 60 let.

Postali ste inženir ali ne?

Imel sem tudi kar zanimivo pot. Najprej sem se učil tri leta za kovinostrugarja kot oče. Potem sem nadaljeval šolanje na srednji šoli, potem pa sem študiral na strojni fakulteti in postal strojni inženir. Nekaj časa sem delal v papirnici na Količevem, a ne vso delovno dobo, ker sem želel delo menjati. Pet let sem bil v Heliosu, nato sedem let v projektnem Biroju 71, potem pa sem prišel nazaj v papirnico na Količevo, kjer sem ostal do upokojitve leta 2006.

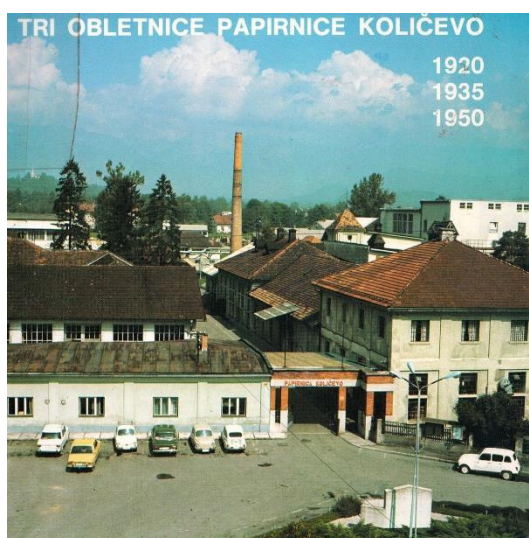
Najlepša hvala za vaše odgovore.

14 OHRANJANJE SPOMINA NA FRANCA BUKOVCA DANES

Ohranjanje spomina na Franca Bukovca smo preverjale v papirnici na Količevem, v njegovem rojstnem kraju Verje pri Medvodah in pri prebivalcih Bukovčeve ulice na Viru.

OHRANJANJE SPOMINA V PAPIRNICI NA KOLIČEVEM

Papirnica Količevo Karton je danes v lasti avstrijske družbe Mayr-Melnhof. 20. 5. 2011 je revija Finance pisala o tem, da so v prenavo večjega kartonskega stroja vložili 40 milijonov evrov, kar naj bi jim prihodke predvidoma povečalo za petino. Direktor družbe Karton Količevo, g. Branko Rožič, je povedal, da so zaradi omenjene naložbe na novo zaposlili deset delavcev.⁷¹

Slika 32: Naslovnica publikacije Tri obletnice Papirnice Količevo, Količevo, 1975.

Na naslov današnje tovarne papirja Karton Količevo, Papirniška cesta 1, Domžale, smo naslovile uradni dopis – prošnjo za sodelovanje v tej raziskavi, ki ga je podpisala ravnateljica OŠ Rodica, ga. Milena Vidovič. V dopisu smo jim zastavile naslednja vprašanja:

- Kako ohranjate spomin na Franca Bukovca, če ga?
- Ali imate kakšne komemoracije pri njegovem spomeniku?
- Ali ste kdaj razmišljali, da bi njegov doprski kip predstavili na ustreznem mestu, npr. v park poleg spomenika papirniški stavki?

29. 1. 2014 smo od gospe Karlince Dolar, vodje splošne in kadrovske službe v papirnici Karton Količevo⁷² prejele naslednji odgovor:

»Spomin na Franca Bukovca ohranjamo z urejeno okolico okoli njegovega spomenika ter s prižigom svečke ob 1. novembru.

- Spomenik stoji na lepem mestu tik ob glavnem vhodu v tovarno, zato ga nimamo namena seliti.

⁷¹ Objava v reviji Finance 20. 5. 2011, <http://www.finance.si/312692/Koli%C4%8Devo-Karton-v-velikansko-nalo%C5%BEbo> (28. 12. 2013).

⁷² Karlinca Dolar, vodja splošne in kadrovske službe, Količevo Karton Proizvodnja kartona, d. o. o., Papirniška 1, 1230 Domžale, Tel: +386 1 7290 540, e-pošta: Karlinca.Dolar@mm-karton.com, spletna stran www.mm-karton.com (29. 1. 2014).

- Spominskih prireditev ob obletnici začetka stavke 17. avgusta ne prirejamo, vendar pa njegov spomenik v ta namen okrasimo z rožami.«

Zanimivo je, da smo od Marjana Bukovca kasneje izvedele, da je doprski kip Francu Bukovcu v parku pred upravno stavbo prvotno že stal in da so ga na današnje mesto prestavili potem, ko so dobili avstrijskega lastnika.

OHRANJANJE SPOMINA V ROJSTNEM KRAJU VERJE PRI MEDVODAH

Bukovčevo rojstno vas Verje pri Medvodah smo obiskale 15. 1. 2014. Najprej smo si ogledale Bukovčevo rojstno hišo. Glede na sliko v knjigi Tri obletnice Papirnice Količevo (str. 63) sklepamo, da so staro hišo podrli in zgradili novo. V tej hiši nismo našle sogovornika.

Obiskale smo tudi starejše sosede in se pogovorile s sosedom Štefanom Čebaškom, hišno ime je pri Černetu, prej pa so se pisali Lap.

Slika 33: Hiša, ki danes stoji na mestu rojstne hiše Franca Bukovca, s spominsko ploščo.

Ali ste poznali Franca Bukovca? Kaj veste o njem?

Nisem bil rojen v tem kraju, v Verje sem se leta 1960 priženil. Žena, ki je bila njegova sosedka, ga je pa poznala. Sedaj je žena bolna, nima več spomina, tako da jaz skrbim zanjo. Kar vem, so mi pripovedovali sosede. Ljudje so ga imeli radi kot delavca, potem je šel v partizane in v vojni padel. Večkrat sem poslušal njegovo sestro, ki je bila pri Zvezi borcev in je imela pred spomenikom govore o njem. Ta sestra je že umrla. Druga sestra pa je v domu upokojencev v Horjulu pri Polhovem Gradcu, hčerko pa ima v Zbiljah, ta bi pa največ vedela o njem, ali pa njen sin, ki je doma.

Zakaj nam v njegovi rojstni hiši nihče ni odprl vrat?

Vnuk je v službi na Goričanah, njegov oče Stane pa je upokojen, star je okoli 60 let. Zdaj je zbolel na srcu, kjer je bil tudi operiran.

Kako se reče pri hiši?

Reče se pri Janž. Franc Bukovec je bil **Janžev Francelj**. Doma je ostala sestra, ki se je poročila z Ropretovim Stanetom iz Zapog, tako da se pri hiši sedaj pišejo Bohinc. Njegov brat, Joža Bukovec, je bil tudi borec in je bil poročen na Bregu pri Mavčičah. Sedaj je že umrl, živita pa tam dva njegova sinova, pa njegova žena, se mi zdi, je tudi še živa. On je rad pripovedoval te

vojne storije. O Janževih sem veliko zvedel od njega. Ene usode so tako žalostne, da jih danes ne bi obnavljal. Vsaj polovica ljudi preveč je umrla med vojno. Najbolj neumno se mi je zdelo, ko so se Slovenci pobijali med seboj. Več se jih je med seboj pobilo kot pa od sovražnika, okupatorja. Bilo je vse divje. Nobenega reda ni bilo med vojno, samo medsebojno maščevanje. Veliko žrtev je bilo na naši strani že med vojno, potem pa še po koncu vojne. A Bukovec je bil dober partizan, nič slabih stvari nisem nikoli izvedel o njem. Pa tudi Joža Bukovec je pravil o njem, da je bil pošten partizan. Ti kmečki fantje so bili še najbolj pošteni.

Ali je pred vojno peš hodil v papirnico na Količevo?

On se je že prej poročil, še preden je šel v partizane. Zato pa je bil potem na Količevem v službi. Ima tudi svoje otroke. Pri Janž sedaj nimajo živine. Bila pa je to velika kmetija z veliko zemlje, ok. 10 ha, in z veliko gozda. Ropretov, ki se je sem priženil, je bil zelo varčen. Kjer so prodajali kakšno kmetijsko zemljo, so jo kupili, tako da so za še enkrat povečali kmetijo.

Kje imate župnijo, kjer bi se dalo dobiti še kakšne podatke o družini?

Župnijo imamo v Pirničah zadnjih 20 ali 30 let. Še prej pa je bila v Smledniku, ker smo spadali pod smledniško faro.

Ali so tukaj kdaj kakšne slovesnosti v njegov spomin?

Z osnovne šole pridejo sem vsako leto, ko je dan upora proti okupatorju in so tukaj šolske proslave. Pa za prvega novembra tudi pridejo. Potem gredo naprej k spomeniku za Zbiljskim jezerom, kjer so padli trije partizani.

Najlepša hvala za odgovore.

Ugotavljamo predvsem, da starejši prebivalci kraja Verje Franca Bukovca poznajo iz pripovedovanja sosedov, najstarejši domačini pa so ga celo poznali. Spomin na narodnega heroja Franca Bukovca pa ohranjajo osnovnošolci dvakrat na leto, in sicer ob dnevu upora proti okupatorju, ko imajo pri spominski pološči proslavo, in pred dnevom spomina na mrtve.

OHRANJANJE SPOMINA NA BUKOVČEVI ULICI NA VIRU

Na naši šoli je **deset učencev, ki živijo na Bukovčevi ulici** na Viru. Vse učence smo anketirale dne 23. 1. 2014. Zastavile smo jim dve vprašanji:

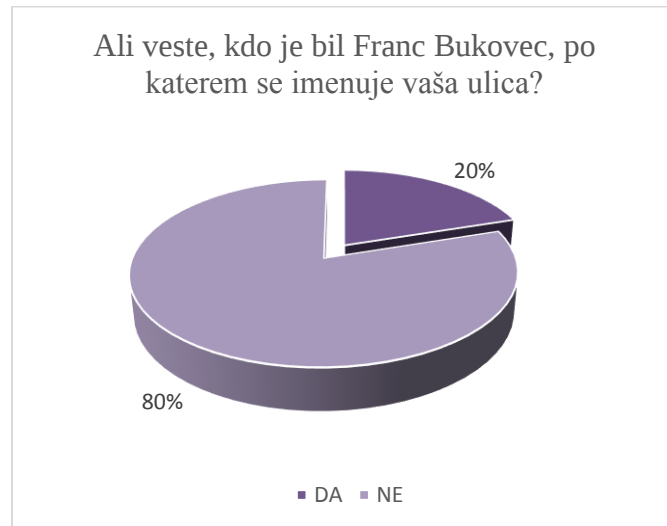
- Ali veste, kdo je bil France Bukovec, po katerem se imenuje vaša ulica?
- Ali veste, kje je spomenik Francu Bukovcu?

Nihče od učencev ni odgovoril pozitivno, le eden je pripomnil, da oče pa ve, kdo je bil to. Vsi učenci živijo na Bukovčevi ulici že od rojstva. Zanimivo je, da smo dan kasneje opravile telefonsko anketo tudi z njegovim očetom in ugotovile, da tudi on ne pozna Franca Bukovca.

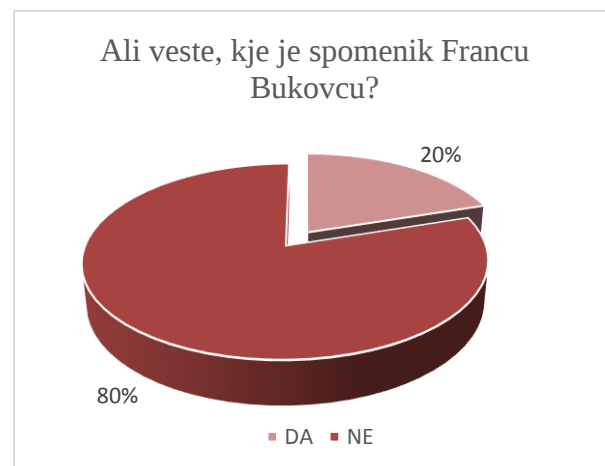
24. 1. 2014 smo izvedle **telefonsko anketo med prebivalci Bukovčeve ulice** na Viru. Telefonirale smo desetim domačinom. Dobile smo naslednje rezultate:

Vsi anketiranci so bili odrasli, ki že dolgo živijo na Bukovčevi ulici. 70 % jih tukaj živi od rojstva, 20 % 40 do 50 let, 10 % pa več kot 60 let.

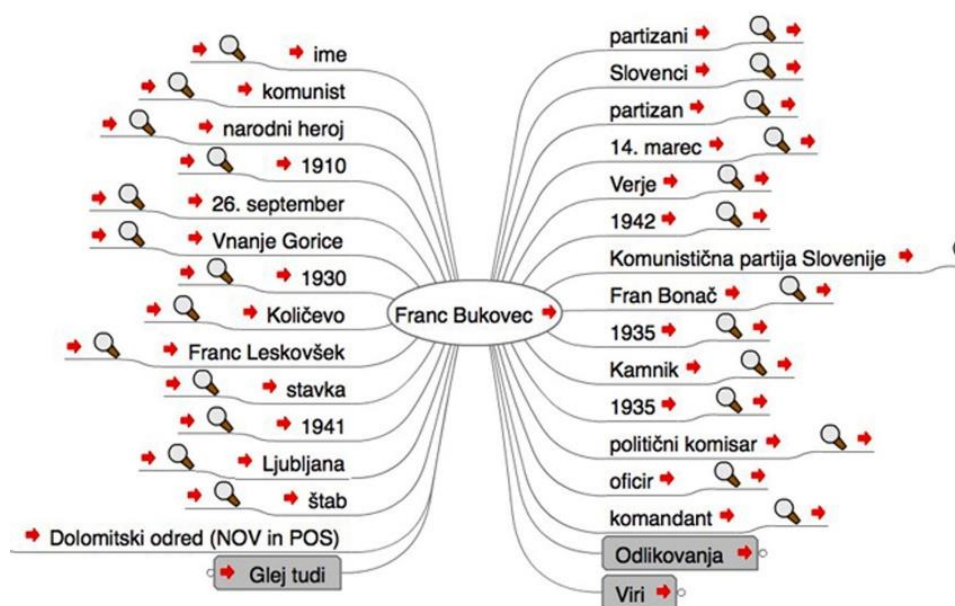
Dva anketiranca sta vedela, kdo je bil Franc Bukovec. Prvi je vedel o njem, da je vodil stavko v papirnici na Količevem, drugi pa je vedel, da je bil po poklicu ključavničar.

Na drugo vprašanje smo dobile podoben rezultat. Anketiranca, ki sta Franca Bukovca poznala, sta vedela tudi, da njegov doprnski kip stoji pri papirnici na Količevem.

15 SKLEPNE UGOTOVITVE IN PREVERJANJE HIPOTEZ

Na spletnih straneh smo našle zanimiv miselni vzorec s ključnimi besedami iz življenja Franca Bukovca. Uporabile ga bomo pri pisanju sklepnih ugotovitev, da preverimo, če smo o njem ugotovile vse bistvene podatke o njegovem življenju in delu.

Slika 34: Miselni vzorec o Francu Bukovcu.⁷³

Ključne besede iz miselnega vzorca so pisane odebeljeno.

- **Franc Bukovec** se je rodil **14. marca 1910 v Verjah**.
- **Franc Leskošek**, s katerim se je Bukovec verjetno srečal leta 1933 v ljubljanski tovarni Saturnus, je nanj vplival s svojim sindikalnim in komunističnim delovanjem.
- 17. avgusta 1935 je Franc Bukovec v papirnici **Franca Bonača na Količevem** ustanovil krščansko-socialistično strokovno organizacijo. Ker ga je podjetnik zato takoj odpustil, je vseh 230 delavcev papirnice začelo stavkati.
- **Stavka** papirničarjev se je uspešno končala 14. oktobra 1935 in je bila najdaljša v letu **1935**.
- Med leti 1935 in 1941 je vodil številne akcije koliških papirničarjev in delavstva **kamniškega okrožja**.
- Kdaj je postal **komunist**, član **Komunistične partije Slovenije**, ni jasno (za kandidata ga je julija 1941 predlagal Roman Potočnik), ves čas pa je bil njen simpatizer.
- V začetku druge svetovne vojne je bil med prvimi **Slovenci - partizani**.
- Po vstaji 27. julija **1941** je postal **politični komisar** Radomeljske čete.

⁷³ Shema Franc Bukovec, <http://mapyourinfo.com/wiki/sl.wikipedia.org/Franc%20Bukovec/> (9. 1. 2014).

- 13. septembra 1941 je bil hudo ranjen v ramo, dalj časa se je zdravil v **Ljubljani**.
- Spomladi **1942** je postal operativni **oficir** v **štabu** III. grupe odredov.
- Njegovo **partizansko ime** je bilo Jože Ježevnik.
- Glavno poveljstvo partizanskih čet je 26. 6. 1942 ustanovilo **Dolomitski odred (NOV in POS)**, za njegovega komandanta pa postavilo Franca Bukovca.
- Franc Bukovec je **26. septembra** 1942 v eksploziji bomb **v Vnanjih Goricah** umrl.
- 15. julija 1952 je bil razglašen za **narodnega heroja**.

PREVERJANJE HIPOTEZ

Pred raziskovanjem smo predvidevale naslednje:

Hipoteza 1: Franc Bukovec je bil vodja velike papirniške stavke leta 1935. Aktiven je bil tudi kasneje, med drugo svetovno vojno, saj je bil razglašen za narodnega heroja.

Ugotovitev: Hipoteza se je potrdila.

Hipoteza 2: Predvidevamo, da delavci v papirnici spomenik poznajo, saj vsak dan hodijo mimo njega. Kar je zapisano na spomeniku, so informacije, ki jih vedo vsi.

Ugotovitev: Poznavanje spomenika med delavci v papirnici nismo preverile. S kadrovske službe pa so nam sporočili, da spomenik okrasijo dvakrat na leto, ob obletnici papirniške stavke 17. avgusta in ob dnevu spomina na mrtve.

Hipoteza 3: Predvidevamo, da prebivalci Bukovčeve ulice na Viru večinoma ne poznajo Franca Bukovca, ker se o njem v šoli ne učimo, poleg tega pa so ti dogodki že oddaljeni.

Ugotovitev: Hipoteza se je potrdila. Nihče od učencev naše šole ni vedel, kdo je bil Franc Bukovec, čeprav živijo na Bukovčevi ulici. Od starejših prebivalcev Bukovčeve ulice sta zanj vedela le dva.

Hipoteza 4: Predvidevamo, da se ga prebivalci kraja Verje pri Medvodah, ki živijo v bližini njegove rojstne hiše, spominjajo, ostali pa ne. Spominjajo se ga tudi vsi njegovi sorodniki.

Ugotovitev: Hipoteza se je potrdila. Spominjajo se ga starejši sosede v Verjah pri Medvodah, pri ostalih pa ohranjanje spomina nanj nismo preverjale.

16 ZAKLJUČEK

V raziskovalni nalogi smo izvedele, kaj vse je bil in kaj je doživel Franc Bukovec ter kako in zakaj je umrl. Ugotovile smo, da spomin na Franca Bukovca ohranjajo učenci v njegovem rojstnem kraju in delavci v papirnici na Količevem. Najbolj pristen in oseben odnos do Franca Bukovca pa ohranjajo njegovi sorodniki.

Če posplošimo naše ugotovitve iz anketiranja, lahko trdimo, da ljudje slabo poznajo osebe, po katerih se imenujejo njihove ulice.

Če bi imele dovolj časa, bi raziskovanje lahko nadaljevale. Raziskale bi kraj, kjer je bil prvotno pokopan, in si ogledale njegov zgodovinski spomenik v Vnanjih Goricah. Zanimivo bi bilo obiskati tudi njegovo sestro, ki živi v domu za ostarele v Horjulu. Razjasnila bi nam marsikatero nejasnosti iz mladostnega obdobja Franca Bukovca.

17 LITERATURA IN VIRI

Literatura in pisni viri:

- Franc Avbelj, Miroslav Stiplovšek, Ivan Vidali: Pomniki revolucionarnega delavskega gibanja in narodnoosvobodilnega boja v domžalski občini, Domžale, Kulturna skupnost Domžale, 1979.
- Enciklopedija Slovenije, 1. knjiga, Ljubljana, Mladinska knjiga, 1987, str. 405.
- Enciklopedija Slovenije, 2. knjiga, Ljubljana, Mladinska knjiga 1988, str. 304.
- Enciklopedija Slovenije, 8. knjiga, Ljubljana, Mladinska knjiga 1994, str. 253–254.
- Enciklopedija Slovenije, 10. knjiga, Ljubljana, Mladinska knjiga 1996, str. 61.
- Rudolf Hribnik Svarun: Dolomiti v NOB, Ljubljana, Partizanska knjiga, 1974.
- Marija Ivković: Delavci Papirnice za OF, Papirnica Količevo, ob 65 letnici tovarne, 50-letnici stavke, 40-letnici osvoboditve, 35-letnici samoupravljanja, zbornik, Količevo, 1985, str. 59.
- Igor Lipar Iztok: Narodni heroji na Kamniškem, Kamniški zbornik VII, Kamnik, 1961, str. 297–298.
- Ivan Maček Matija: Spomini, Ljubljana, ČGP Delo, TOZD Globus, Plava biblioteka, Ljubljana, 1981, str. 169–170.
- Osebnosti, veliki slovenski biografski leksikon (urednika zvezka Tončka Stanonik, Lan Brenk), Ljubljana, Mladinska knjiga, 2008, str. 119–120.
- Renata Pamič: Elaborat osnovnega vzdrževanja zgodovinskih spomenikov na območju Občine Domžale, Občina Domžale, 2007.
- Pot po najlepših kotičkih naše občine, Pohodna transversala spominov Občine Ljubljana Šiška 1979, vodič po šišenski pohodni transversali, Občina Ljubljana Šiška, 1979.
- Slovenski etnološki leksikon, uredil Angelos Baš s sodelovanjem uredniških odborov, Ljubljana, Mladinska knjiga, 2004.
- Miroslav Stiplovšek, Razmah delavskega gibanja na domžalskem območju v drugi polovici tridesetih let in krepitev vloge partije v njem, Zbornik Občine Domžale, Domžale, Kulturna skupnost, 1979.
- Miroslav Stiplovšek, Delavsko gibanje papirničarjev na Količevem (1927–1941), Papirnica Količevo, Ob 65-letnici tovarne, 50-letnici stavke, 40-letnici osvoboditve, 35-letnici samoupravljanja, Ljubljana, september 1985.
- Stane Stražar: Oj, ta slamnik, Občina Domžale na starih razglednicah, Domžale, Glasilo Občine Domžale, Slamnik, 1994.
- Tri obletnice Papirnice Količevo, 1920, 1935, 1950, Papirnica Količevo, odgovorni urednik Miro Varšek, uredila dr. Miro Stiplovšek in Ljubo Milič, Količevo, Papirnica Količevo, Kronika, časopis za slovensko krajevno zgodovino, 1975 (hrani Knjižnica Domžale).
- Ivan Vidali: Vstaja na domžalskem in kamniškem območju, Zbornik Občine Domžale, Domžale, Kulturna skupnost, 1979.

Elektronski viri:

- Franc Bukovec, http://sl.wikipedia.org/wiki/Franc_Bukovec (9. 1. 2014).
- Franc Bukovec Ježevnik http://hem.bredband.net/xivvsub/istorija/B/bukovec_franca_franc.htm (10.1.2014).
- Kulturno društvo Franc Bukovec, <http://www.infocity.si/kulturno-drustvo-franc-bukovec-m#prikazi> (9. 1. 2014).
- Franc Leskošek Luka, častni občan Občine Kamnik, <http://nakamniskem.si/castni/leskosek/index.php> (20. 2. 2014).
- Objava v reviji Finance 20. 5. 2011, <http://www.finance.si/312692/Koli%C4%8Devo-Karton-v-velikansko-nalo%C5%BEbo> (28. 12. 2013).
- Preimenovanja šol, <http://www.uradni-list.si/1/content?id=62367> (9. 1. 2014).
- Shema Franc Bukovec, <http://mapyourinfo.com/wiki/sl.wikipedia.org/Franc%20Bukovec/> (9. 1. 2014).

Časopisni članki in drugi pisni viri:

- Dr. Miro Derganc: Emona – sanatorij za ranjene partizane, Partizansko zaledje, časopis TV 15, (letnice ni), str. 4 (arhiv Marjana Bukovca).
- Rudolf Hribnik Svarun: Ustanovitev odreda, Dolomiti med NOB, Delo, 31. julija (leto ni znano, arhiv Marjana Bukovca).
- Karton Količevo, Proizvodnja kartona, d. o. o., Karlinca Dolar, vodja splošne in kadrovske službe, 29. 1. 2014 - pisni odgovori na naša vprašanja.
- Novi narodni heroji, Bukovec Franc – Ježevnik Jože, Slovenski poročevalec, leto XIII, štev. 176 (brez datuma, verjetno leto 1952, arhiv Marjana Bukovca).

- Mile Pavlin: Narodni heroj Franc Bukovec – Andrej Ježevnik, Naša obramba, leto 4, št. 6–7, junij–julij 1972, str. 56.
- Stavka papirničarjev na Količevem traja dalje, Enotnost delavstva popolna. Delavstvo bo branilo svoje pravice do skrajnosti. Vsa javnost na strani delavstva.», Krščansko-socialistično glasilo »Delavska pravica«, 5. 9. 1935.
- Miroslav Stiplovšek: Zmagovita stavka papirničarjev na Količevem leta 1935 – prelomnica v delavskem gibanju na domžalskem območju, Občinski poročevalec, posebna izdaja, leto XVI, Domžale, 18. 5. 1977.
- Miroslav Stiplovšek: Narodni heroj Franc Bukovec Ježevnik, Papirničar, Glasilo delovne organizacije Papirnica Količevo, SOZD Slovenija papir, posebna številka glasila ob 65-letnici delovne organizacije, 35-letnici samoupravljanja in 50-letnici stavke koliških papirničarjev, Količevo, 25. 5. 1985, str. 2–3.
- Franc Svetelj: Ob 30-letnici kamniške vstaje, Kamniški občan, junij–julij 1971, str. 3.

Ustni viri:

- Marjan Bukovec, Homec, III. ulica št. 5.
- Pogovori z vaščani kraja Verje pri Medvodah: Štefan Čebašek, sosed.
- Anketiranje učencev, ki stanujejo na Bukovčevi ulici na Viru.
- Telefonska anketa prebivalcev Bukovčeve ulice na Viru.

18 SEZNAM FOTOGRAFIJ

	Stran
Slika 1: Pred vhodom v papirnico na Količevem se nahajajo trije zgodovinski spomeniki	6
Slika 2: Izgled spomenika Franca Bukovca ob našem obisku 27. 11. 2013.....	7
Sliki 3 in 4: Zgodovinski spomenik s kolodrobom, postavljen v spomin na stavko leta 1935.....	8
Sliki 5 in 6: Spomenik padlim papirničarjem in žrtvam fašizma v drugi svetovni vojni.....	9
Sliki 7 in 8: Doprsni kip Francu Bukovcu je postavljen v bližini glavnega vhoda v papirnico.....	10
Sliki 9 in 10: Partizansko ime Franca Bukovca je bilo Jože Ježevnik.....	10
Slika 11: Franc Bukovec v času služenja vojaškega roka v starojugoslovanski vojski.....	11
Slika 12: Papirnica Količevo leta 1935 po risbi profesorja Jožeta Karlovška.....	12
Slika 13: Stavkajoči papirničarji pred tovarno (Papirničar, jubilejna številka, 25. 5. 1985).....	13
Slika 14: Stavkajoče so obiskali delavci Roga (Papirničar, jubilejna številka, 25. 5. 1985).....	13
Slika 15: Zadnji del zapisnika sporazuma o koncu stavke 13. 10. 1935 s podpisi pogajalcev.....	14
Slika 16: Fotografija Franca Bukovca iz njegovega dokumenta (arhiv M. Bukovca).....	15
Sliki 17 in 18: Poroka Mihaele Jerman in Franca Bukovca leta 1937 (arhiv Marjana Bukovca).....	18
Slika 19: Spomenik radomeljskim borcem v Preserjah pri Radomljah	21
Slika 20: Zg. spomenik v spomin na zmagovito akcijo čete Kamniškega bataljona 11. 8. 1941.....	24
Slika 21: Zg. spomenik na Velikem vrhu na Kolovcu, kjer je bil Franc Bukovec ranjen.....	24
Slika 22: Del I. bataljona Dolomitskega odreda	28
Slika 23: Umeščenost plošče Franca Bukovca na južnem delu spominskega parka v Radomljah...	32
Sliki 24 in 25: Naslovnica jubilejne št. Papirničarja, doprsni kip ob postavitvi 25. 5. 1985.....	33
Slika 26: Spominski park v Radomljah je bil dokončno urejen leta 2006.....	34
Slika 27: Spominska položča Francu Bukovcu se od ostalih razlikuje.....	34
Slika 28: Pogled na celotni spominski park na obrobju pokopališča v Radomljah.....	34
Slika 29: Franc Bukovec. Za junaštvo v NOB je bil razglašen za narodnega heroja.....	35
Slika 30: Spominska plošča na rojstni hiši Franca Bukovca v Verjah pri Medvodah.....	36
Slika 31: Mihaela Bukovec, vdova po Francu Bukovcu, ok. leta 1973, ko je bila stara 60 let.....	37
Slika 32: Naslovnica publikacije Tri obletnice Papirnice Količevo, Količevo, 1975.....	38
Slika 33: Hiša, ki danes stoji na mestu rojstne hiše Franca Bukovca, s spominsko ploščo.....	39
Slika 34: Miselni vzorec o Francu Bukovcu.	42